

בין בדלנות ואיחוד אצל השיעה בלבנון

**המניעים האידיאולוגיים והדתיים הגורמים
לשיעים בלבנון להשתמש בטרור**

**מגישה - הילה בונדה
כיתה יב/6**

בית הספר מקיף גילה

**עבודת גמר – עולם הערבים והאסלאם
בהנחיית מנשה בר טוב**

עמוד	<u>תוכן עניינים</u>
3	מבוא
	פרק א' – השיעים : רקע ואידיאולוגיה
5	1. האסכולות השיעיות – ייחודה של הכת השיעית והאפיונים העיקריים של הכת (השפעת המהפכה האסלאמית באיראן בשנת 1979).
10	2. התפתחות השיעים בלבנון.
13	3. ראשית ההתארגנות הפוליטית של השיעים בלבנון.
	פרק ב' - השפעת המהפכה האסלאמית באיראן על השיעים בלבנון.
16	1. התנועה הבדלנית מגשימה את מטרותיה - המאבק על התנועה והתחזקות התנועה בלבנון.
19	2. השיעים בלבנון לאחר מלחמת של"ג.
24	פרק ג' - המניעים האידיאולוגיים והדתיים הגורמים לשיעים בלבנון להשתמש בטרור (אידיאולוגיה מול פעילות).
31	סיכום ודיון.
35	נספחים.
41	ביבליוגרפיה.

מבוא

ברצוני להביע את תודתי למנשה בר טוב, מורה למזרחנות – "עולם הערבים והאסלאם", שהנחה אותי בעבודה זו, וגילה נכונות לסייע לי בעצה ובהדרכה בכל עת.

בסוף שנות החמישים, החלה השיעה בלבנון להתעורר. הפונדמנטליזם השיעי - כתנועה אידיאולוגית פוליטית החל להתפתח במרכזים הדתיים של לבנון. יחד עם זאת, לשיעים בלבנון היתה תחושת קיפוח היסטורית, בשל היותם מיעוט מדוכא בתוך העולם המוסלמי וזאת לאחר העוול ההיסטורי שנעשה לבית עלי.

בשנות השמונים, התקיים שיתוף פעולה בין מדינת לבנון לכת השיעית. על פי רוב, על בסיס הזדהות – דתית, אידיאולוגית, פוליטית או על בסיס אינטרסים משותפים.

לבנון מאופיינת בצירוף של דת ואידיאולוגיה עם שיקולים פוליטיים, שהופך את השיעים כיום למרכיב חשוב בפוליטיקה.

עבודה זו, נושאת בעיקרה את חקר העדה השיעית בלבנון: האפיונים העיקריים של העדה השיעית בלבנון. ובדיקה של המניעים הגורמים לשיעים בלבנון להשתמש בטרור.

ניסיתי לבדוק ולהבין מה הם המניעים הגורמים לשיעים בלבנון, להשתמש בטרור באופן שיטתי להשגת מטרותיהם, וכיצד השימוש בטרור משתלב בהשגת מטרות אלה?

המטרה היא להבין את תופעת הטרור בלבנון, ולהצביע על המרכיבים המרכזיים הקשורים בכת השיעית. וזאת, עקב התרבות השיעים בלבנון והתגברות הפעילות שלהם, בשנות השבעים והשמונים, של המאה ה-20.

בכת השיעית בלבנון, ישנם שני מרכיבי יסוד שעשויים להסביר את השימוש שעושים השיעים בטרור:

היסוד הראשון הוא הבסיס הדתי האידיאולוגי שבמרכזו השאיפה לכוון משטר בלבנון בשליטתם, גם ללא אמצעים כשרים בעיני המערב בהשגת יעד זה.

היסוד השני הוא תולדה של צרכים פוליטיים וצבאיים במאבק על השליטה, ובקבלת זכויות שוות בתחומי הדת והחברה.

לעיתים, כאשר קיימת סתירה בין אינטרס פוליטי לפסיקה דתית מהותית, השיעים עשויים להעדיף את הפסיקה הדתית, האומרת לשמר את החיים על חשבון האינטרס הפוליטי, ובכך למנוע את פעילות הטרור.

לעיתים, פעילות הטרור הינה פועל יוצא ממאבקי כוח פנימיים, בין "החוגים המתונים" לבין "החוגים הרדיקליים" (הקיצוניים) כאשר האחרונים מנסים לטרפד "לחוגים המתונים" את השליטה בעדה באמצעות פעילות טרור.

הבעיה הנחקרת היא נסיון לבסס עמדה, איזה מהשיקולים עומדים בפני השיעים בפעילותם כטרוריסטים: שיקולים דתיים ואידיאולוגיים או פוליטיים וצבאיים (מאבקי כוח פנימיים).

אני מתכוונת לבחון בעבודה זו, את עקרונות היסוד של האמונה השיעית, המשלבת פונדמנטליזם אסלאמי, המתבטא באמונה הדתית ובדרך החיים הנובעת ממנה. שהוא לפי דעתי, משפיע על ייחודה של העדה: על הארגון החברתי והפוליטי של העדה, על המאבק, על המנהיגות של העדה, על הבדלנות של העדה ועל התחזקותה של העדה בלבנון. הסוגיה עימה מתמודדת העבודה, היא הנסיון לאמוד את מהות תפישתם של השיעים בהתנהגותם.

התיזה שלי היא כי ניתן לומר שהצלחתם של השיעים בלבנון, בהשגת יעדים פוליטיים באמצעות טרור מעודדת את השימוש בשיטה זו. (ואין זה מיוחד דווקא לשיעים, הצלחת הטרור מעודדת המשך השימוש בו).

כדי להוכיח את התיזה, יש לדעת מה הם המניעים האידיאולוגיים והדתיים של השיעים בלבנון, על ידי תיאור, הבנת התהליכים וחשיפת ההתרחשויות על רקע המבנה התרבותי החברתי והאידיאולוגי – דתי של השיעים בלבנון.

רבים המומחים שעסקו בנושא הטרור בעולם, אני התמקדתי בעבודה בנסיון להביא את הדרכים שבאמצעותם השתמשו קבוצות דתיות – פוליטיות של השיעים בלבנון בתפנית קיצונית ואלימה להשגת יעדיהם ומטרותיהם שהעיקרית מביניהם היא לעלות את מעמדם של השיעים בלבנון וזאת באמצעות אירגונים שיעים שפעלו בלבנון.

נקודת המבט היא, נסיון להוכיח כי השיעה הנרדפת והתפתחותה בלבנון, בהיבט החברתי והפוליטי, הצליחה לגרום לשימוש בטרור לצמוח ולהתגבר.

בדיון זה, מפורטים שורה של אירועים שהתרחשו מתחילת שנות ה-60, אירועים אלה השפיעו על התנהגותם ואופיים של השיעים. לצורך זה, בחנתי מספר היבטים בחייהם בלבנון, היבטים אלה הם השפעת המהפכה באיראן על השיעה בלבנון, והאצת הטרור השיעי נגד מדינת ישראל לאחר מלחמת של"ג.

המסקנות שהסקתי המובאות בהמשך לסיכום, אינן מחייבות את הקוראים הנכבדים, ורשאים הם לחלוק על דעתי. כמו כן, החלטתי לכלול את הצעות הפתרון בעבודתי שהן על דעתי האישית.

כדי לענות על השאלות שהצגתי, קראתי ספרות רבה בנושאים הללו והקרובים אליהם. את הספרות עליה הסתמכתי בעבודה זו, הצגתי ברשימה הבליוגרפית.

אין ספק, שהעיסוק בנושא פתח בפני עולם ומלואו שאינו קשור ישירות לנושאי הלימוד בכיתה.

פרק א' – השיעים: רקע ואידאולוגיה

1. האסכולות השיעיות – ייחודה של הכת השיעית והאפיונים העיקריים של הכת.

רקע על השיעים

העולם המוסלמי שעמו באו האירופאים במגע כיריבים או כבעלי ברית, כנכבשים או ככובשים, היה בעיקרו העולם המוסלמי הסוני. לכן, היה מוכר יותר האסלאם הסוני לפחות במידת מה. בניגוד לכך, האסלאם השיעי המרוכז ברובו באזורים שהיו מרוחקים מחדירת המערב, נותר בגדר תעלומה. חרף עובדה זו, השיעים מייצגים קו עצמאי וייחודי באסלאם, ולמרות שהם מיעוט (10% מכלל המוסלמים בעולם), הם השפיעו השפעה מכרעת על מהלך ההסטוריה המוסלמית. התחלותיה של השיעה קשורות קשר הדוק למאורעות סביב מותו של הנביא מחמד. האמונה היא שיורשו החוקי של הנביא מחמד הוא חותנו ובן דודו עלי בן אבו טאלב, ושהשלטון בעדה המוסלמית חייב להימצא בידי צאצאיו¹.

הפילוג בין סונים לבין שיעים בעולם האסלאם מתחיל בעקבות הירצחו של הח'ליף הרביעי של עולם האסלאם, הח'ליף עלי, שעל ירושתו התפתח הסכסוך בין תומכיו ותומכי משפחתו, שלימים הפכו להיות שיעים לבין מתנגדיו של עלי מהשושלת האומיית, אשר העבירו את מוקד המדינה המוסלמית מחצי האי ערב לדמשק. זהו בעצם, הציר המרכזי של הוויכוח בין הסונים לבין השיעים – וויכוח פוליטי לגבי הזכות לשלוט בעולם האסלאם².

תפישה זו של מהות השלטון עומדת ביסוד המחלוקת בין השיעים לבין הסונים. בניגוד לסונים, טוענת השיעה שמחמד מינה את עלי בן טאלב למחליפו, ושמינוי זה מעוגן בצו אלוהי, השלטון התבסס על גזילה שרירותית של ירושת הנביא מחמד. מכאן, הרגשתם של השיעים שהינם קורבנות מראשית דרכם. עלי אמנם, הגיע לשלטון, למשך שנים אחדות, היו אלה שנים רצופות מאבקים פנימיים. אך עם הירצחו של עלי, נאלץ בנו הבכור של עלי, לוותר על השלטון. גם הבן השני של עלי, נרצח באכזריות יחד עם רבים מבני משפחתו. בקובעם שעלי הוא האמאם הראשון, מתכוונים השיעים לכך שהוא האמאם הראשון אחרי מות מחמד.

עם הוויתור למעשה על השגת יעדיהם הפוליטיים, החלו המנהיגים השיעים, לפתח ביתר שאת את המימד הדתי של טיעוניהם, וכך נוצר הבסיס להתפתחותה של השיעה בכיוון של תנועה דתית ולא מפלגתית.

שיעה – (סיעה בערבית) היא קיצור של "סיעת עלי", כלומר סיעתו של עלי. השיעה צמחה והתגבשה במאבק נגד גזילת הזכויות מבני משפחת הנביא³.

¹ קולברג, איתן. "השיעה – סיעתו של עלי" זמנים 8, 1982, עמ' 16.

² אולמרט, יוסי. "השיעים בלבנון", סקירה חודשית, ירחון לקציני צה"ל, הוצאת מטכ"ל, קצין חינוך ראשי, 31 (12) דצמבר 1984, עמ' 3.

³ קולברג, איתן. "השיעה – סיעתו של עלי עמ' 16.

עקרונות השיעה

על פי אמונת השיעה, צריך לעמוד בראש האסלאם אמאם⁴, שהוא מצאצאי הנביא. השיעים לא מכירים בחיליפים⁵ שנבחרו ומונו על ידי האדם. סדר האמאמים, נושא המשרה האלוהית, נקבע מראש על ידי אלוהים לכל הדורות.

מעלתם של האמאמים, מקנה להם כוחות רוחניים. יש להם תכונה מיוחדת על-אנושית, של חסינות מפני טעות, ולכן: "אלאמאם אלמעצום" כלומר, האמאם מודרך על ידי אללה, הוא לבדו זכאי לשלוט בעדה ולפסוק הלכות.

אין אפשרות להשיג את הדרכת אלוהים בלעדי האמאם. על פי תפיסת השיעה, ההכרה באמאם חייבת להיות גם במקרה שאינו מופיע בגלוי, כאשר הוא נסתר וידוע אישית רק למעטים בלבד. לפיכך, הקימו השיעים עמוד שישי, נוסף לחמשת עמודי האסלאם והוא: "ולאיה" – הידבקות בעלי ובצאצאיו. ההודאה באמאם חשובה אצלם כהודאה באללה ובמחמד.

האמאם בשיעה הוא מנהיג העדה וגם מורה הלכה. הוא יורש מישרת הנביא כמעט במלוא היקפה, כיוון שבכל דור, הבשורה מפי אלוהים באה באמצעות האמאם. לפי תפיסה זו, לאמאם, יש חשיבות רבה לגבי מהותה של ההלכה השיעית. השיעים מכירים בנוסף לקוראן גם בתורה שבעל פה.

על פי אמונתם, האמאם, הוא אחד בדורו, ובו טבוע ניצוץ אלוהי. ניצוץ זה, עבר מהאדם הראשון לבנו שת, ממנו לאנוש וכך בכל דור אל איש סגולה. עד אשר הגיע אל עבד אלמטאלב, סבו של הנביא מחמד. ממנו התפלג הניצוץ האלוהי ועבר לשניים מבניו: אל עבדאללה ואל אבו טאלב. מעבדאללה עבר הניצוץ אל מחמד וממנו לבתו פאטמה. עלי קיבל את הניצוץ מאביו אבו טאלב. הניצוץ האלוהי שהתפלג, התאחד שוב בצאצאיהם של עלי ופאטמה.

יש תופעה החוזרת ונשנית אצל הכיתה השיעית: היעלמות האחרון בשורת האמאמים, הוא ממשיך לחיות בהסתרה⁶. הוא או אחד מצאצאיו עתיד לשוב להתגלות⁷ כדי להביא שלטון צדק לעולם.

השיעים רוממו והעלו את ערכו של האמאם, והקנו לו תכונות על-אנושיות. אולם, השיעים לא זכו להגשים את מטרתם - השלטת האמאם על העדה המוסלמית. בתקופת ההיעדרות של האמאם, עומד האמאם בקשר מתמיד עם המאמינים באמצעות ה"מוג'תהדון", הם אלה פוסקי ההלכה, חכמי הדת גדולים, היכולים בדרך זו להדריך את המאמינים על פי השראת האמאם. האמונה בנוכחותו של האמאם, חזקה מאד⁸.

⁴ אמאם - באופן כללי, אמאם הוא מנהיג התפילה. בשיעה קיבל מושג זה מובן של מנהיג העדה וגם מורה הלכה, לפי ההלכה השיעית האיסימאעלית יש שנים עשר אימאמים (ראה נספח מס' 1). בחיים הפוליטיים בשנות השבעים והשמונים הורחבה משמעות המונח מעבר לפירושו המקורי, והוא מתייחס גם למנהיגים דתיים פוליטיים כאיתאללה ח'ומייני באיראן ומוסא אל-צאדר בלבנון.

⁵ "חיליף" - תואר של ממלא מקום של הנביא מחמד כאחראי על עדת המוסלמים.

⁶ עייבה - תקופת ההיעדרות של האמאמים, לפי ההלכה השיעית האמאמים האחרונים נעלמו ולא מתו. הרעיון הוא שכל עוד יש אמאם לשיעים יש תקווה לתפוס את השלטון.

⁷ רגיעה - שיבה של האמאם שאיתו מגיע הגאולה. מושג זה יחד עם עייבה (היעדרות), הוא נושא מרכזי באמונה השיעית באימאם הנסתר.

⁸ לצרוס-יפה, חוה. "הכיתות באסלאם". פרקים בתולדות הערבים והאסלאם, תל-אביב, הוצאת רשפים, 1968, ע"ע 184-185.

לא הורגים אמאם

בלבנון, וגם ביתר הארצות: עיראק, איראן וסעודיה היו בעשר השנים האחרונות (שנות התשעים), התקוממיות שיעיות, על רקע קיפוח שנמשך דורות. במשטרים ערבים אלו, שבתוכם חיו מיעוטים שיעים, התסיסו שיעים אחרים על הקיפוח במעמדם, נזהרו שלא לפגוע פיזית במנהיגי השיעים – אנשי דת שבראשם עמד אמאם. במקרים של חתרנות, משליכים המשטרים את אנשי הדת הקטנים לבתי כלא, ואת האמאם שלחו לגלות.

המשטרים שניסו לדכא התקוממיות אלו, לכדו את המנהיגים הקטנים ותלו אותם בפומבי במרכזי הערים.

ואת ה"ראשים" האמיתיים, מנהיגי המרד ה"אמאמים", הם היגלו בחשאי למדינות אחרות.

לבנון היגלתה בשנות הארבעים, רבים מהאמאמים. אחדים מהם הועסקו כמורים דוקא בבתי ספר יהודים, והיו נתונים למעקב מתמיד של המשטר. השיעים כיבדו מאד את אנשי הדת שלהם ובפרט את האמאמים, לא פעם הקריבו עצמם, בעקבות שמועה על רצח איש דת. הם פרצו לרחובות בהפגנות קנאיות במטרה לזעזע את יציבות המשטר המדכא אותם, רבים מהם נהרגו בנסיבות אלו.⁹

אופיה של השיעה הנרדפת

במאות הראשונות לאסלאם, היתה השיעה כיתה נרדפת בשל חתירה תחת אישיות העומדת בשלטון. על כן, התעמולה השיעית נשאה אופי מחתרתי. מכאן, גם היתה החובה המוטלת על השיעי, להסתיר אמונתו אמיתית.

במחוז שבו שולטים מתנגדי השיעה, על השיעי להידמות אליהם כדי לא לעורר סכנות ורדיפות, זוהי חובת ה"תקיה"¹⁰.

השיעי חייב להזדהות עם סבלה של משפחת עלי: לבכות, לקונן ולהתאבל על הרדיפות שנעשו למשפחת הנביא. הזעם העצור התגבש והיה לרגש של שנאה כלפי היריבים ובמיוחד כלפי הסונים. מכאן, מצוות ה"בראאה", שהיא מצווה המוטלת על המאמינים השיעים לקלל ולשנוא את אויבי השיעה.

לסיכום, הרגשתם של השיעים היא שהינם קורבנות לעושה מראשית דרכם.¹¹

⁹ גבאי, שפי. "לא הורגים אמאם", מעריב, 25.3.1992, עמ' 16.

¹⁰ תקיה (השתנות וזהירות) - עיקרון שיעי המתיר לשיעי להסתיר את אמונתו אם הוא חי בסביבה שיש לה יחס עויין כלפי השיעה.

¹¹ לצרוס-יפה, חוה. "הכיתות באסלאם". ע"ע 185-186.

חגי השיעים

חגם הראשי של השיעים הוא יום הזיכרון למות הקדושים של אלחסיין בן עלי, בכרבלא. יום זה נקרא "העאשוראא" הוא יום צום הראשון באסלאם. במקומות מרכזיים מציגים מעין מחזה המשחזר את רצח אלחסיין. הטקס נקרא "תעזיה"¹² כלומר, מילות ניחומים. טקס המחזה מלווה בתהלוכות, קינות ואותות אבל שונים: גברים וילדים נוהגים להכות עצמם בחרבות ובשרשראות עד זוב דם. בנוסף, חוגגים השיעים לפי מסורתם את חג "עידיר חיס" לזכר המקום שבו הכריז מחמד, על עלי - כיורשו החוקי. אחד המקומות הקדושים לשיעה, הוא קבר אלחסיין נמצא בעיראק, בכרבלא.

היחס לקוראן

הקוראן מקודש לשיעים, אך הם נעזרים בפירושו באליגוריה כלומר במשל או בדימוי הפשוט. הם מוצאים בדרך זו אישור לדברים שבאמונתם, שאין למוצאם בדרך הפשט בקוראן. למשל, אין שמו של עלי נזכר בקוראן, ורק בכך שהם מוצאים מילים ומשפטים ונותנים להם משמעות סמלית, יש באפשרותם להצביע על פסוקים המכוונים לעלי ולמשפחתו. לדעתם, הקוראן עוסק בעלי ובני ביתו, ובאויביו השונים, והם רואים רמז להם במילים ובדימויים רבים. השיעים אינם נמנעים גם מתיקונים בנוסח הכתוב. אולם, בתפילתם הם משתמשים בנוסח הקוראן המקובל.

תורת ההלכה של השיעים

תורת ההלכה של השיעים נקראת ה"פקה". ה"פקה" של השיעים אינו נבדל בהרבה מן ההלכה הסונית, אך דרך ההגעה להלכה שונה מן הדרך הסונית¹³.

בין ההבדלים המעטים בין השיעים לסונים בהלכה הם:

1. לדעת הסונים חייבים לקבוע את ראש חודש הרמדאן לפי עדות ראייה של מולד הירח; לעומת זאת, השיעים מתירים את הקביעה לראש חודש הרמדאן, גם על פי חישוב אסטרונומי.
2. סוג מסוים של נישואים: נישואי "מתעה" הכוונה לנישואים לזמן מוגבל, הנקבעים מראש בהסכם הנישואים, משנסתיים אותו זמן, פג תוקפם של הנישואים מעצמם מבלי להזדקק לגירושין - הסונים מתנגדים ואוסרים זאת ואילו השיעים מתירים נישואים כאלה.
3. השיעים נבדלים מן הסונים בעמדתם הבלתי סובלנית כלפי הלא-מוסלמים. השיעים מפרשים את האימרה בקוראן (סורה 9, 28): "הכופר טמא הוא", הם למדים מכך שמגע עם כופרים מטמא. חלק מן השיעים אף מסרבים לאכול ולשתות מכלי שנגע בו כופר, וכמובן לשאת אישה מבין היהודים והנוצרים.

¹² "תעזיה" - הכוונה לניחומים על מות אלחסיין בן עלי. טקס ה"תעזיה" מגיע לשיאו ביום ה"עשוראא" ומתבטא במחזות המלוות בתהלוכות, קינות, הלקאה עצמית, ואותות אבל שונים ביום הזיכרון למות הקדושים.

¹³ "פקה" - תורת ההלכה, הדרך להגיע להלכה באסלאם (סונים ושיעים). אצל השיעים, ההעזרות היא בהגיון לצורך פירוש כוונתו של החוק או הצו. עלי עומד במרכזם של חיי הדת השיעית.

4. הבדלים נוספים יש בדיני טהרה ותפילה, ירושה ועוד¹⁴.

התפתחות השיעה עד ימינו

במאבק שבין הסונה לבין השיעה היתה ידם של הסונים על העליונה בשלוש המאות הראשונות של האסלאם. השיעה נרדפה ונזקקה ל"יתקיה" - לפעולה מחתרתית מדינית ולאמונה באמאם הנסתר – מבחינה דתית. אולם, במאה העשירית התהפך הגלגל והאסלאם האורתודוכסי עמד בפני סכנה חמורה של השתלטות השיעה על כל העולם המוסלמי, מאז היה נסיון להחיל את אמונתם על כלל האסלאם, במלחמת האסלאם נגד המדינות המערביות.

ההנחה היא שמספר השיעים מגיע כיום לכ- 10% מכלל המוסלמים בעולם. באוכלוסייה השיעית בלבנון, התושבים נקראים גם "מתנאליים" הכוונה לנאמנות לבית עלי, המהווה כ- 18% מכלל האוכלוסייה¹⁵.

¹⁴ לצרוס-יפה, חוה. "הכיתות באסלאם". ע"ע 186-187.

¹⁵ לצרוס-יפה, חוה. "הכיתות באסלאם", עמ' 188.

2. התפתחות השיעים בלבנון

היקפה ומעמדה של העדה השיעית בלבנון, עלו בתחומים רבים, בשנות השישים. להלן אלמנטים הקשורים להתפתחות זו:

כללי

השיעים התרכזו בשני מרכזים עיקריים: בדרום לבנון ובעיר הבירה בירות. האוכלוסייה השיעית בבירות, עלתה הן מבחינה מספרית והן מבחינת מעמדם ופעילותם הכלכלית והציבורית. ההערכה היא כי היו בשנות השישים בלבנון כ- 400 אלף שיעים, מחציתם ישבו בבירות.

השיעים אשר ישבו בדרום לבנון מחולקים לשתי קבוצות: מחד, בני העדה השיעית המצויים בכפרים – מצבם הכלכלי לא היה משופר וערנותם הציבורית העדתית היתה חלשה. מאידך, בני העדה השיעית היושבים בערים אשר בדרום לבנון – מצבם הכלכלי היה טוב יחסית. ותחושתם העדתית חרגה מהדפוסים המקובלים של התגבשות במסגרת דתית בלבד. הם הראו נטייה להתגבשות עדתית - חברתית. כבר אז, ניתן היה לראות בהם כוח מניע לגבי קידום ענייני העדה בבירות עצמה ובאזורי הדרום.

חנוך והשכלה

בתי הספר של השיעים קיבלו תמיכה ממשלתית מוגבלת. ולפיכך, לא נתנו פתרונות לכל הצרכים של העדה. לעומת זאת, בתי הספר של הסונים ובתי הספר של הנוצרים קיבלו תמיכה ממשלתית רבה יותר. גם הדרך לקבלת תארים אקדמיים, לבני העדה השיעית, היתה זרועה קשיים רבים. בעוד שסונים רבים, אף שלא היו בעלי רמת השכלה גבוהה קיבלו תעודות.

כבר אז הרגישו בני העדה השיעית הרגשת קיפוח שגרמה להם בשלב מאוחר יותר להתחיל במאבק על קיומם ועל מעמדם.

צבא

השיעים, נטו להצטרף, יותר מאחרים, לשורות צבא לבנון, אף יותר מאשר למשטרה. כחמישים אחוז מהחיילים בצבא היו שיעים. בתחילה היו מעט חיילים שיעים בדרגת פיקוד וקצונה. אולם, במרוצת הזמן הצטרפו עוד ועוד חיילים שיעים לבתי הספר לקצינים. וכך גדל מספר הקצינים השיעים בצבא הלבנוני¹⁶.

¹⁶ ארכיון מדינת ישראל, חטיבה ארכיונית משרד החוץ, "לבנון ענייני פנים", חץ/21/3759, 19.12.1961.

דת

התחושה הדתית בקרב השיעים היתה מצויה בעיקר בדרום לבנון, שם היתה התלהבות הכוללת המונית רבים של שיעים. תופעה זו, הביאה לגיבוש העדה במסגרת הדתית. בעוד שבבירות הלכו והתרופפו במידה לא מעטה המסגרות המסורתיות, ואת מקומם תפסה הפעילות העדתית במסגרת ציבורית פוליטית.

לעדה השיעית בלבנון לא היתה הירארכיה ארגונית משלה. הועלתה הצעה להקים מועצה עליונה, אשר תהיה מקבילה למועצה הסונית ושתייהן יחד תהינה כפופות לאישיות דתית אחת. בשלב זה לא היה עוררין שאישיות זו צריכה להיות מהעדה הסונית.

בתאריך 9.12.61, פורסמה הודעה בעיתון הלבנוני "אל חיאת":

"החוגים הדתיים המוסמכים קיבלו מבגדאד מברק לפיו עומד מוסא אל-צאדר, אמאם העדה השיעית בעיראק, להגיע לבירות בדרך האוויר מחר (10.12.61), לביקור פרטי שימשך כמה ימים. הוא יחונך מספר מרכזים דתיים בדרום. אתמול קויימו מגעים בין נציגי העדה השיעית וחכמי הדת במטרה להכין קבלת פנים גדולה לאורח בעת הגיעו לשדה התעופה בבירות. נודע כי נציגים רשמיים מטעם הממשלה והשגרירות העיראקית בבירות, חברי פרלמנט ואישים אסלאמיים ישתתפו בקבלת הפנים."

זה היה חלק מהפעילות הדתית השיעית, בשיתוף פעולה של נציגי הפרלמנט השיעי בבירות, ששימשו אובייקט לפעולה במישור זה. וזאת בנוסף לפעילות בדרום לבנון¹⁷.

חברה

השיעים מאסו במצב הקיים. משקלם החברתי בלבנון עלה בהרבה על משקלם הפוליטי.

השיעים ראו שהסונים נגררו אחרי מדיניות נאצר במצרים ועשו דברו בלבנון. מאחר והרגשת הקיפוח רבצה עליהם, לא רצו שהסונים הם אלו אשר יקבעו את המדיניות בלבנון.

בנוסף, השיעים מילאו תפקיד חשוב במניעת ניתוק קשרי לבנון עם איראן. עוד לפני המהפכה באיראן, היתה קיימת בקירבם אהדה גדולה מטעמים דתיים לאיראן. כבר אז חשבו לצאת בדרישה שראש הממשלה בלבנון יהיה שיעי, מעשים אלו סימלו הלך רוח, יותר מאשר מדיניות¹⁸.

¹⁷ ארכיון מדינת ישראל, חטיבה ארכיונית משרד החוץ, "לבנון ענייני פנים", חץ/21/3759, 19.12.1961.

¹⁸ ארכיון מדינת ישראל, חטיבה ארכיונית משרד החוץ, "לבנון יחסים עם מדינות אחרות", חץ/22/3759, 28.10.1960.

מערכת המשפט

חלקם של המוסלמים ובמיוחד של השיעים במערכת המשפט היתה קטנה. כבר בתקופה זו, התעורר הצורך למנות 30 שופטים נוספים, כשמחציתם יהיו מוסלמים וביניהם כמובן יהיו שיעים¹⁹.

¹⁹ ארכיון מדינת ישראל, חטיבה ארכיונית משרד החוץ, "לבנון ענייני פנים", חץ/21/3759, 19.12.1961

3. ראשית ההתארגנות הפוליטית של השיעים בלבנון

בשנות השבעים, הכוח הפוליטי הגדול, שחלש על הזירה השיעית, היה ארגון "אמ"ל"²⁰ בראשותו של נביה ברי, פרקליט שרכש את השכלתו בצרפת. בתנועה זו מתחרים ארגונים שיעיים דתיים קנאיים, השואבים השראתם מאיראן של ח'ומייני²¹.

ארגון "אמ"ל" הוא ארגון של מחאה שיעית שצמחה בדרום לבנון ובדרום ביירות. ראשי התיבות שלהם הם: "אפואג' אל-מוקאומה אל-לבנאניה" בעברית הפירוש הוא גדודי ההתנגדות הלבנונים. המילה "אמ"ל" פירושה בעברית תקווה. התנועה קמה כזרוע צבאית של תנועת המחאה השיעית – תנועת המקופחים. היא הוקמה כדי לנהל מאבק פוליטי על קיפוחם של השיעים בלבנון²². ההשפעה המפליגה של "אמ"ל" על השיעים באה לידי ביטוי, בכושרו של ברי לכנס אסיפות המוניות, התכנסויות מחאה והפגנות. הוא הצליח לגרום לעריקת יחידות של שיעים מצבא לבנון בפברואר 1984 אל תנועתו. אף אלה שאינם שיעים, הכירו בו כנציג העיקרי של הקהילה בזירה הפוליטית. הארגון היה מאורגן היטב ומנה מאות סניפים בשלושת הריכוזים הגדולים של השיעים בלבנון: בדרום, בבירות ובבקעת הלבנון. הארגון היה הדובר האחראי ביותר של האינטרסים השיעיים, ולחם למען הקידום הכלכלי והחברתי של הקהילה ולמען הגדלת חלקם של השיעים בפוליטיקה, הוא דבק בלא לאות בחזון לבנון עצמאית וחילונית. וכן, שאף לשמור על שלמותה הטריטוריאלית של לבנון. הארגון דחה על הסף כל תוכנית של חלוקה מחוזית או חלוקה בכלל וזאת בגלל האיום על העוצמה שיכולים השיעים לרכז בידיהם בזכות עליונותם המספרית כיום.

אירגון שיעי דתי קנאי נוסף, השואב את השראתו מאיראן ובמיוחד מהאיתאללה ח'ומייני, הארגון היווה את היריב העיקרי של "אמ"ל" בכל הנוגע לחתירה לשלטון בקהילה השיעית, "חזבאללה" (מפלגת האל)²³, שבראשה עמד מחמד פאדלאללה (כהן הדת).

היו קיימים גם כוחות פוליטיים אחרים הפעילים בקרב השיעים, אשר חרף המחלוקות ביניהם היו בעלי מכנה משותף אחד: הם בעלי השפעה מסויימת על מהלך המאורעות, אך נהנו מתמיכה ציבורית מועטה. העיקרית מבין הקבוצות הללו הינה המועצה האסלאמית השיעית העליונה, שהיא גוף רשמי שיש לה סמכות עליונה בכל הנוגע להיבט הדתי בחיי השיעים בלבנון. באורח בלתי רשמי, עוסקת גם בפעילות פוליטית, שהיא ירושה שהוריש מייסד התנועה, האמאם מוסא אל צאדר, אשר היה אישיות פוליטית בכל רמ"ח אבריו, אף הקים את ארגון "אמ"ל" ועמד בראשו עד להעלמותו המסתורית בשנת 1978, בעת ביקורו בלוב, כשהוא משאיר אחריו חלל בהנהגה. הוא נרצח ככל הנראה בידי סוכנים איראנים²⁴, בסיוע לובי²⁵.

²⁰ראה נספח מס' 2

²¹ביילי, יצחק. "השיעים בלבנון – לאחר מלחמת של"ג", סקירה תודשית, ירחון לקציני צה"ל, 1985, עמ' 12.

²²מתוך: www.4mothers.org.il/articles/lex.htm, "לכסיקון ופרשנות לרצועת הביטחון בדרום לבנון".

²³ראה נספח מס' 3

²⁴השיעה המתחדשת – השפעת המהפכה של ח'ומייני - בשנת 1979 התחוללה מהפכה אסלאמית באיראן, ח'ומייני חזר מהגלות לאיראן בשנת 1974, הוא סחף אחריו גל גדול של תומכים השתלט על המדינה בכל תחומיה. הרעיון של ח'ומייני הוא שלטון של איש דת.

²⁵ביילי, יצחק. "השיעים בלבנון – לאחר מלחמת של"ג", עמ' 13.

מוסא אל-צאדר, נולד בשנת 1928, בעיר קום אשר באיראן, בן למשפחה שיעית מלבנון, שהעמידה מתוכה גם מנהיגי דת שיעים בעיראק. בשנת 1957, ביקר אל-צאדר בעיר צור אשר בלבנון, והקהילה השיעית ביקשה ממנו להיות הרועה שלה. הוא הסכים לבוא ללבנון, ועל פי צו נשיאותי מיוחד של הנשיא הוענקה לו אזרחות לבנונית.

החל משנת 1964, עקב מוסא אל-צאדר בדאגה אחרי מצבם של חלק מבני העדה, תחת השפעת אנשים הדואגים לאינטרסים שלהם בלבד. הוא חש מהשפעת ארגוני השמאל, כאיש דתי התנגד להשקפה החילונית של מפלגות אלה. הוא דגל בקו המסורתי של נאמנות למדינה הלבנונית, בחושו כי אין אלטרנטיבה אחרת לשיעים מחוץ ללבנון.

מפלגות השמאל היו חשודות בעיניו, שהן רוצות לפרק את לבנון. גם הפלסטינים, החל מראשית קיומם בלבנון – היוו גורם פרובלמטי אצל מוסא אל-צאדר, שראה אותם ככוח זר הרוצה לנצל את אדמתה של לבנון למען השגת מטרות שאינן קשורות בקידום העניינים של העדה השיעית. חרף העובדה, שהשיעים וגם הפלסטינים, ראו עצמם כקבוצות של מקופחים, רצו השיעים לשמור על המערכת הלבנונית תוך תיקונים פנימיים, ואילו הפלסטינים רצו לערער על עצם קיומה של המערכת הלבנונית.

העימות ביניהם הפך לבלתי נמנע, מאחר שהפלסטינים התבססו באזורים שבהם נמצאו שיעים בעיקר בדרום לבנון.

מוסא אל-צאדר לא יצא נגד הפלסטינים מבחינה אידיאולוגית, אך דרש מהמדינה הלבנונית דרישות כמייצג עדה הנאמנה למדינה. דעתו של מוסא אל-צאדר שהשלטון לא טיפח את השיעים ולכן, ניהל מלחמה בכמה חזיתות.

הוא זכה בהישגים בעלי משמעות:

1. הוא הקים את המועצה המוסלמית השיעית העליונה בשנת 1967, כהשלמת התהליך שהחל בשנת 1926, שבמסגרתו התחילו הצרפתים להכיר בשיעים כדת בפני עצמה.

2. הוא חידד את עובדת קיומן הנפרד של העדות השיעית והסונית בלבנון.

3. הוא הפך להיות בעל העמדה הבכירה ביותר בעדה השיעית, על פי חוקי המדינה. לפיכך, נוצרו שתי הנהגות בעדה השיעית: יו"ר הפרלמנט השיעי, שהוא השיעי בעל העמדה הבכירה ביותר במדינה הלבנונית, ומוסא אל-צאדר, האמאם, שהוא בעל העמדה הבכירה ביותר, בעדה עצמה.

שיטת הפעולה של מוסא אל-צאדר היתה פניה אל ההמון. כלומר, פוליטיקה פופוליסטית וההיענות אליו היתה נלהבת. בכינוסים המוניים עם צאדר השתתפו רבבות אנשים, הוא חדר לכל הכפרים, לבקעה ולדרום, בהופכו לאדם המייצג חלק נכבד בעדה השיעית בלבנון²⁶.

מאז העלמו של מוסא אל-צאדר חש סגנו במועצה השיעית, מחמד מהדי שמש אל-דין, כי מחובתו להנהיג הן את המועצה והן את תנועת "אמ"ל", ולכן ניסה לחתור תחת מעמדו של נביה ברי. מדינאים פעילים אחרים שהיו בעלי השפעה, הם המנהיגים השיעים המסורתיים, כאמיל אל אסד, שהיה יושב ראש בית הנבחרים של לבנון, ועדיל וסייראן שהיה שר ההגנה.

²⁶אולמרט, יוסי. "השיעים בלבנון", ע"ע 7-8.

סוג נוסף של מנהיגים שיעים הם השיעים השמאלנים, אשר כוחם עלה בשנות השבעים בזכות תמיכתם באש"ף. אולם, בעקבות התפוררות אש"ף בבירות ובדרום לבנון דעכה השפעתם, ורובם נטו לטובת אמ"ל או הקנאים הדתיים אשר גויסו למטרת פיגועים בכוחות הישראלים בדרום לבנון²⁷.

²⁷ ביילי, יצחק. "השיעים בלבנון – לאחר מלחמת של"ג", עמ' 13.

פרק ב' – השפעת המהפכה האסלאמית באיראן על השיעים בלבנון

1. התנועה הבדלנית מגשימה את מטרותיה – המאבק על התנועה והתחזקות התנועה בלבנון

הקרב על העדה

בשנות השמונים המאוחרות, הקרבות העזים בין לוחמי ארגון "חזבאללה" לבין לוחמי ארגון "אמ"ל" בלבנון, היו בעיקר בדרום מערב בירות.

האירועים שהתרחשו היו טבח וכללו מעשי רצח בדרכים שונות: תליה, שיסוף גרונות, התעללויות בגוויות וכדומה, ובאמצעי לחימה בלתי שגרתיים כגון: גרזנים וסכינים.

כוהני העדה השיעית בלבנון, שהיו רגילים למעשי אכזריות קשים, נזעקו לנוכח המתרחש, וטענו כי המסורת השיעית מסתייגת ממעשים כאלה.

מוקד הקרבות היה באזור הנמצא ממזרחית לצידון, אז עברה השליטה שם על שישה כפרים מיד ליד: בבוקר נכבשו הכפרים על ידי ה"חזבאללה" ולאחר מכן נכבשו מחדש על ידי לוחמי "אמ"ל".

הקרבות העזים ומראות הזוועה כפי שהשתקפו אינם החמורים ביותר שידעה לבנון בקורותיה רצופי מעשי האכזריות, שארעו בה מאז פרוץ מלחמת האזרחים באפריל 1975. ייחודם של הקרבות הוא אפוא, לא בעוצמת האכזריות, אלא בעובדה, שהם מתחוללים בקרב בני עדה ובין חברי אותו פלג (שיעים) שהמחלוקת ביניהם הינה על רקע פוליטי.

הקרבות שהחלו בדרום לבנון התפשטו במהירות, לרובעי השיעים בבירות ואף הגיעו למערב הבקעא. קרבות אלה הם המשכם הישיר של הקרבות שניטשו בין שני הצדדים באפריל 1987. המערכה אז, נסתיימה עקב רציחתם של שלושה מאנשי "אמ"ל" בבירות. "אמ"ל" ביקש את הסגרת הרוצחים, בקשתם לא נענתה, בהמשך פרצו קרבות שאילצו את הסורים להתערב ולאכוף הפסקת אש משני הצדדים. "חזבאללה" השתלט למעשה על רוב מאחזי "אמ"ל" במערב בירות. לעומת זאת, "אמ"ל" יצא מחוזק בדרום לבנון, והצליח לחזק את שליטתו ברוב המקומות ולסלק את ה"חזבאללה" מרוב המאחזים שהיו לו בדרום לבנון. אנשי "חזבאללה" לא הסכימו להסדר החדש ולכן חזרו והעלו את התביעה לקבל את המאחזים שהפסידו בדרום לבנון ל"אמ"ל" (המאחזים המצויים במעטפת אזור הביטחון שהיה בשליטת צבא דרום לבנון), "אמ"ל" דחה תבעה זו בתוקף²⁸.

²⁸ הורביץ, אורי. "השיעים – הקרב על העדה", על המשמר, 11.1.1989, עמ' 6.

שיעים נגד שיעים

ביולי 1982, נעו שיירות ארוכות של משאיות מבסיסי "משמרות המהפכה" האירניים²⁹ בבקעת לבנון לעבר בירות. באותה עת, נהרו מאות לוחמי ארגון "אמ"ל" לאותו מקום. שני האירגונים החישו תגבורת לבירות, שם החל המאבק העיקרי על השליטה בעדה השיעית, בשני הארגונים. שבועיים לאחר שארגון "אמ"ל" חיסל את התשתית הלוחמתית של ה"חזבאללה" בדרום, העריכו אנשיו כי הגיע העת למאבק המכריע בעיר בירות.

בבירות היו שני הפטרונים של הסיעות השיעיות היריבות: סוריה ל"אמ"ל", ואיראן ל"חזבאללה" – הם מילאו בקרבות בירות, תפקיד פעיל יותר.

ב"אמ"ל" תמכו רוב תושבי הדרום, שעל אף היותם מוסלמים מאמינים הם ראו באנשי ה"חזבאללה" גורם זר ולא לבנוני, על אף זאת, הצליחו אנשי "חזבאללה", לחלחל לעבר הדרום. באותה עת, היה ה"חזבאללה" ארגון צבאי מסודר שאת חייליו אימנו קצינים איראנים.

הקרבות האכזריים שהחלו בבירות לא הסתיימו במהרה. לשני הצדדים אינטרסים חשובים למדי, וכוחות חזקים כדי למנוע הכרעה. אגב, בישראל חשבו כי קרב זה, ייעשה עבורם את המלאכה. ויש השפעה עקיפה על ישראל בכל הנוגע לרצועת הביטחון. ה"חזבאללה" דרש פינוי מלא של ישראל מכל שטח לבנון. אולם, אין ספק ש"אמ"ל" המתון יותר מ"חזבאללה", היה מוטרד יותר מבעיות קיומיות של העדה השיעית³⁰.

המלחמה בין "אמ"ל" לבין ה"חזבאללה", השפיעה על דמותה של העדה השיעית וגם על הנעשה בגבול הצפון. כשארגון "אמ"ל", היכה בדרום לבנון את לוחמי "חזבאללה" – ההתחלה היתה על רקע חטיפתו של הקולונל האמריקאי, שנמנה בכוח משקיפי האו"ם בדרום לבנון. אולם, הרקע האמיתי למאבק ביניהם הוא אידיאולוגי בין שתי הגישות בעדה השיעית. ארגון ה"חזבאללה" דגל בהקמת ריפובליקה אסלאמית בלבנון, נוסח הפטרון איראן. כמו כן, דרש "חזבאללה" חלוקה שונה של לבנון. וזאת על רקע שנים של קיפוח עדה זו, לעומת הנוצרים והסונים.

אנשי "אמ"ל", חשו שכוחם מתכרסם כל העת על ידי "חזבאללה" שלאחרונה זכה לסיוע נדיב מצד איראן. אנשי "חזבאללה" הצליחו בעזרת הסיוע להקים מסגדים, מרפאות, בתי ספר ושירותים חיוניים נוספים לעדה המקופחת קרי: השיעים. כל זה התבטא בעליית כוחו של ארגון ה"חזבאללה" בעדה השיעית. "חזבאללה", שידו עמדה מאחורי החטיפה של הקולונל, הוכיח ל"אמ"ל" שידו על התחתונה. כל מאמצי "אמ"ל" להביא לשחרור היו לשווא – בראיה השיעית: "חזבאללה" ניצח את "אמ"ל". הקשר בין הקרבות, הוא הבחירות הקרובות לנשיאות לבנון. הגורם שיכריע במאבק על ראשות העדה השיעית, ייקבע במידה רבה גם את יחס העדה בבחירות אלה. אם ה"חזבאללה" תנצח אזי, העדה השיעית לא תיטול חלק במערכת הבחירות מאחר ש"חזבאללה" דגלה בהקמת ריפובליקה אסלאמית בכל לבנון. אם "אמ"ל" ינצח תיטול העדה חלק במערכת הבחירות ותשתלב בה. אולם, תדרוש חלק גדול יותר בחלוקה הממלכתית. אף שהקרבות

²⁹ איראן שיגרה ללבנון מספר לוחמים שיעים איראנים על מנת לסייע בהקמת תנועה איסלאמית מהפכנית בלבנון.

³⁰ מחנימי, עזי. "ועכשיו שיעים נגד שיעים", ידענות אחרונות, 9.5.1988, עמ' 17.

בבירות, לא היו קשורים לפעולות צה"ל, היה כנראה קשר פסיכולוגי ש"אמ"ל" ניצל אותו. כל מכה שצה"ל נתן ל"חזבאללה" המריצה את "אמ"ל" לגבור על ה"חזבאללה".

הפטרונים סוריה ואיראן, לא נתנו דחיפה למלחמה זו, להפך הם הקימו ועדה מטעם שפעלה להפסקת אש³¹.

³¹הורביץ, אורי. "שיעים נגד שיעים", על המשמר, 9.5.1988, ע"ע 6-8.

2. השיעים בלבנון לאחר מלחמת של"ג

השד השיעי

כל עוד שהה צה"ל בלבנון, היו סריקות, מעצרים וחסול מחבלים על ידי צה"ל. כמויות הנשק האדירות הפתיעו את המפקדים הבכירים של צה"ל שידעו על מצבורי נשק ענקיים, המצויים בידי האוכלוסייה המקומית בדרום לבנון, בעיקר במעוזי העוינות השיעית.

לדברי מפקדי צה"ל, מצבור התחמושת הגדול ביותר, הספיק לניהול הרבה ימי קרב. אילו היה צה"ל מכביד ידו, על כפרי השיעים, לפני תהליך נסיגת צה"ל לדרום לבנון בתחילת שנות ה-80, יתכן והיו נחסכים חיי אדם.

בצה"ל לא ידעו להעריך, כיצד תשפיע פעילות זו על התנהגות השיעים בעתיד. מנהיגי השיעים התבטאו כי בני העדה ינקמו בישראל ויפעלו בתוך שטחה של ישראל לאחר נסיגת צה"ל. המראה של החיילים הישראלים המחפשים בבתים ומפוצצים מבנים לעיני הילדים – "הגברים של המחר", נתן את אותותיו. מספר הפיגועים ועוצמתם פחתו. אולם, נותרו בידי השיעים, כמויות נשק אדירות במקומות מחבוא מחוץ לכפרים.³²

מצבם של השיעים בלבנון ממלחמת של"ג בשנת 1982

1. השיעים הפכו לגורם מרכזי בפוליטיקה הלבנונית, עם מיגור אש"פ מלבנון.
2. כתוצאה ממאבקם של השיעים בנוצרים שבראשם עומדים הפלנגות הנוצריות, ומאבקם ב"כיבוש הישראלי", פיתחו השיעים ביטחון עצמי ותחושת זהות פוליטית.
3. המאבקים המתמשכים של השיעים עם הנוצרים ועם ישראל, תרמו לחיזוק הגורמים הקיצוניים בקהילה השיעית.
4. השאיפות השיעיות שלא התגשמו דחפו אותם לתחום ההשפעה הסורית. הם השיגו אמנם, דריסת רגל בממסד הפוליטי הלבנוני בעזרת סוריה, אך זאת היתה השגתם היחידה.³³

הפעילות הפוליטית של השיעים ממלחמת של"ג

פירוט מטרות תחומי הפעילות הפוליטית העיקרית של השיעים מאז מלחמת של"ג בשנת 1982 הם:

1. השגת דריסת רגל בשלטון;
2. הידוק יחסיה עם סוריה;
3. מעורבות בכל הקשור לכיבוש הישראלי.

³² ולטר, יוסי. "השד השיעי לא נורא כל כך", מעריב, 1.3.1985, עמ' 18.

³³ ביילי, יצחק. "השיעים בלבנון – לאחר מלחמת של"ג", עמ' 20.

סילוק אש"ף מדרום לבנון ומבירות הביא את ארגון "אמ"ל", כנציג השיעים, משולי הפוליטיקה הלבנונית אל אור הזרקורים.

בתאריך יוני 1982, הוקם "ועד ההצלה הלאומית", על מנת לטפל בכיבוש הישראלי ובמצור על בירות. עם פתיחת המושב הראשון של "ועד ההצלה הלאומית", נכלל נביה ברי בין ששת חברי הוועד. הוא כרת ברית עם נשיא לבנון, באשיר ג'ומאיל. השניים נאבקו באש"ף במסגרת השפעתם, ושניהם טיפחו השקפה פרו-מערבית.

נביה ברי היה ער לכך שמפלגת הפלנגות, ובראשה משפחת ג'ומאיל, לא תשמח לשתף את השיעים בשלטון. יחד עם זאת, מתוך תקווה לשיתוף פעולה בעתיד הקפיד ברי לא להתנגד לבחירתו של באשיר לנשיאות לבנון, בתאריך 23 לאוגוסט 1982, ואף נמנע מלתקוף את ג'ומאיל על קשריו עם ישראל.

בתאריך 14 בספטמבר 1982, נרצח באשיר ג'ומאיל, וארגון "אמ"ל" תמך במועמדותו של אמין ג'ומאיל אחיו. אולם נכונה להם אכזבה, כשותפים פוליטיים במשטר החדש. אמין ג'ומאיל והנוצרים שתמכו בו, העדיפו על פני נביה ברי והשיעים הנאמנים לו ולארגון "אמ"ל", לשתף בשלטון כבעלי בריתם הראשיים את האסכולה המסורתית של הסונים המוסלמים בבירות, שבראשם עמד סאיב סלאם, ואת נציגם בשלטון שאפיק אל-וואזאן, ראש הממשלה לשעבר. סלאם, לא התלהב מתביעות "אמ"ל" לחלוקה מחודשת של כוח בלבנון, מפני שהדבר עלול היה ל"הכעיס" את הסונים המוסלמים וגם את הנוצרים.

אמין ג'ומאיל התעלם בכוונה תחילה מנביה ברי. לא רק שלא כלל אותו בממשלתו של שפיק אל-וואזאן, אלא גם לא נפגש עם ברי אישית יותר מאשר ארבע פעמים במרוצת כהונתו הראשונה, וגם בהזדמנויות אלה התחמק מדיון בנושאים שאותם ביקש ברי להעלות את ההתחייבויות שאותן לא קיים. לדוגמא, אמין התחייב להיוועץ בברי בבעיות הנוגעות לשיעים.

סוגיית המינויים הפוליטיים הדריכה אף היא את מנחת "אמ"ל". בייצוג הדל בגופים הממשלתיים, ובחלוקה בלתי הוגנת של משאבי הלאום - היו השיעים הסובלים העיקריים.

השיעי היחיד שהתמנה לתפקיד מפתח ציבורי, היה אישיות מקורבת יותר לפלנגות הנוצריות מאשר ל"אמ"ל". משרות ציבוריות בדרגים הנמוכים, נותרו בלתי מאוישות במקום לאיש אותם בידי השיעים, אע"פ שהיו באותה עת כ- 35 עד 40 אחוז מכלל האוכלוסייה הלבנונית. להצדקתה הסתתרה הממשלה מאחורי שיקולים תקציביים.

הרגישות של השיעים בלטה כבר בראשית ימי משטרם של ג'ומאיל ושל וואזאן. הצעד הממשלתי הראשון, שננקט יום לאחר הקמת ממשלת וואזאן, היה הריסת בתי שיעים בדרום בירות, בטענה כי "הפריע האור שבקע מן הבתים הללו", לנחיתות לילות של מטוסים בנמל התעופה של בירות הסמוך למקום. ההריסה נעשתה בחופזה תוך כדי מתן זמן קצר מאד לפינוי הבתים מתושביהם, מבלי לדאוג להם לדיור חלופי.

חרף החשדות והפגיעות, שהיו מנת חלקם הקבועה של "אמ"ל" ושל השיעים, השתדל נביה ברי שלא לצאת למאבק נגד המשטר במשך שנה תמימה מתוך תקווה, שאמין ג'ומאיל, ימצא למענו תפקיד בממשל, או יכיר בזכות ארגון "אמ"ל" ליטול חלק בתהליך קבלת ההחלטות הפוליטיות, כך שלא תיאלץ להתמודד עם מצבים פוליטיים מוגמרים מבלי שנועצו בהם קודם לכן בקשר אליהם.

"חזית ההצלה" קמה ביולי 1983, כמחאה על כוונתה של ישראל לסגת מהרי השוף. אלא שהנסיגה והארועים הקשורים בה, היו גם עניינם של השיעים. נביה ברי, היה משוכנע כי תוכנית הנסיגה היתה קנוניה שנקרמה בין הפלנגות הנוצריות לבין ישראל, לחלוקתה של לבנון.

לטענת נביה ברי, ממשלת ג'ומאיל, אדישה למתחולל בדרום לבנון וזה בא לידי ביטוי בדחיית התוכניות הבאות:

1. הזרמת מים לצרכים חקלאיים;
2. סלילת כבישים כפי שעשתה באזורים הנוצריים;
3. העדר כל מחאה או פעולה לאחר מעצרים של אזרחים לבנונים רבים בידי ישראל;
4. שתיקתה ליבוא תוצרת חקלאית מישראל, למרות שהיתה בתחרות עם ישראל;
5. לא ערערה על החלטת הולנד לפנות את חייליה מכוח האו"ם בלבנון, דבר שעלול היה לגרור התפוררות הכוח הבינלאומי, מפאת היותה היחידה ההולנדית הגדולה מכולן, כך שייווצר מצב שהדרום יופקר, לחסדי ישראל.

באוגוסט 1983, הפכה השכונה השיעית בורג' אל-בראג'נה, מטרה להפגזה כבדה, החשד לאחריות נפל על "הכוחות הלבנוניים" או על צה"ל. דעתו של ברי היתה שזו מזימת "לבנון הקטנה" להכריח את השיעים של בירות להימלט ממנה. כך הוכשרה הקרקע לכריתת ברית בין נביה ברי לבין ואליד ג'ונבלט, הם היו נחוישים בדעתם לסכל את השתלטות הפלנגות על הרי השוף מחשש פן יוכרעו ויבודדו, הדרוזים והשיעים בדרום בירות, ויהיו למטרה נוחה להפגזת הפלנגות מן הגבעות הסמוכות לעיר.

בתאריך 4 ביולי 1983, נפגשו שני המנהיגים בדמשק. הם דנו בשיתוף הפעולה ביניהם ובתפקיד שתמלא סוריה. תוצאות הפגישה התבררו ימים ספורים בטרם נסוגה ישראל מהרי השוף כמתוכנן, כאשר תקרית אש בין הצבא לבין אנשי המליציה של "אמ"ל" ב-28 באוגוסט 1983, גרמה להתלקחות ממשית שנמשכה ימים אחדים. כתוצאה מכך נמנע מהצבא הלבנוני, אשר נכנס לבירות המערבית בכוח גדול ב-31 באוגוסט 1983, לפרוס את כוחותיו בהרי השוף. עם הפינוי הישראלי, סוכלה תוכנית הפלנגות להקמת "לבנון הקטנה". משלב זה החלה סוריה לחזק את מעמדה בלבנון, בתחילה היתה בת-בריתם של השיעים, סיפקה להם נשק אשר איפשר לשיעים לקיים מלחמת התשה בפלנגות ובצבא בין מזרח בירות לבין מערבה. כוונתה של סוריה היתה להביא לכך, שהשיעים ישברו את כוח עמידתה של ממשלת לבנון ויאלצו אותה לפנות לדמשק כדי לבקש עזרה. אם יפנו הנוצרים לסוריה, לא תדרוש סוריה דרישות מפליגות למוסלמים אשר בלבנון. אולם, הנוצרים סברו כי מוקדם מדי לוותר על שאיפתם לחלוש על לבנון. לכן, החליטו להקפיא את ביטול ההסכם מה-17 במאי. תכסיס זה נכשל, ובחודש פברואר 1984, התפרק הצבא. ולאחר שלושה ימי קרבות כבדים בין ארגון "אמ"ל" לבין הצבא, נענתה הבריגדה השיעית של צבא לבנון – המורכבת משיעים ומונהגת על ידם, לקריאתו של נביה ברי, לא לתקוף את עמדותיו של "אמ"ל" במערב בירות. ב-18 בפברואר 1984, החליטה ארצות הברית להוציא את כל כוחותיה מלבנון, ואז התוכנית הסורית הושלמה בזמן קצר מאד. אמין ג'ומאיל הגיע לדמשק על מנת לדון בעתיד לבנון עם הנשיא חאפז-אל-אסד ולהצהיר על כוונתו לבטל את ההסכם השנוי במחלוקת.

סוריה לא הפעילה לחץ כדי שה"כוחות הלבנוניים" ישיבו לידי הצבא את האזורים שבשליטתם. לעומת זאת, חיזקה סוריה את מעמדה באמצעות נביה ברי. בכך גרמה להכללתו בממשלתו החדשה של רשיד כראמה. וכן תמכה בקריאתו לכונן מועצה צבאית בת 6 חברים – אשר ייצגו את כל בני הדתות – ושמתפקידה לפקח על הצבא. כך יצרה סוריה, מצב של קיפאון, שבמסגרתו יזדקקו לה הן הנוצרים והן השיעים על מנת לקדם את מטרותיהם.

בפברואר 1984, כאשר השתלט "אמ"ל" על מערב בירות, הוא דאג לכך שהבריגדה השיעית של הצבא תסייר ברחובות, ולא אנשי המיליציה של הארגון עצמו.

פעילות ארגון "אמ"ל" היתה: לשמור על ריבונותה של לבנון במסגרת מדינה שבה יוכלו השיעים לחיות משוחררים מפחד רדיפות דתיות.

היבט נוסף שאפיין את "אמ"ל" הוא עמדותיו ביחס לעדות האחרות בלבנון. הוא תמך בכינון מדינה המאפשרת חופש פולחן לכל דת, אך התנגד לחלוקת סמכויות ותפקידים על בסיס דתי. כאשר תבע "אמ"ל" להעניק משרות ממשלתיות על בסיס כישורים, ידע כי הנוצרים ייהנו מיתרון בזכות השכלתם הנרחבת. עמדתו היתה כי השיעים אינם מבקשים להיות רוב פוליטי, אף על פי שהם הקהילה הגדולה ביותר בלבנון. הקנאים השיעים קראו לכונן רפובליקה אסלאמית בראשות שיעית. אולם, נביה ברי טען כי "השיעים אינם יכולים ואינם מעוניינים לכפות משטר מעין זה". מלאכתם של הקנאים השיעים היתה קלה, כשבחרו לנצל את הסבל הכללי ואת חוסר הסובלנות שהתרחב מיום ליום. הם קראו לפתוח במערכה כוללת ולכינון צדק, שרק רפובליקה אסלאמית תביא זאת בכנפיה. קרנם של הקנאים הללו עלתה פי כמה כאשר זקפו לזכותם מעשי "מסירות ואומץ לב" ראוותניים, כפיגועים בכוחות הישראלים בדרום לבנון או כמבצעי ההתאבדות:

* ב-18 באפריל 1983 - נגד בנייני השגרירות האמריקנית בבירות;

* ב-20 בספטמבר 1984 - נגד בסיסי היחידות האמריקנית;

* ב-23 באוקטובר 1983 - נגד בסיס היחידה הצרפתית של הכוח הרב לאומי;

* ב-4 בנובמבר 1983 - נגד בניין הממשל הצבאי הישראלי בצור.

כאשר עלה בידו של נביה ברי להביא לעריקתה של הבריגדה השיעית והשתלטות על מערב בירות בפברואר 1984, היה זה ממש לפני שנחשול-תמיכה בקנאים שטף את השיעים – והוא הצליח לחסמו. אך גם אם הסכסוך בין השיעים לבין הרשות הרשמית בלבנון נותר בעינו, הרי שהקרקע הוכשרה להתפתחות קנאות דתית.³⁴

³⁴ ביילי, יצחק. "השיעים בלבנון – לאחר מלחמת שלי"ג", ע"ע 13-17.

התלות השיעית

השלמת הנסיגה של צה"ל מלבנון הותירה את השיעים בדרום לבנון, במאבק עם יתר העדות. עד מהרה, הגיעו למסקנה שתמיכה של ישראל הכרחית לפיתוח היישות השיעית בדרום לבנון. במשך שלוש שנות שהותו של צה"ל בדרום לבנון, חלו שינויים ניכרים, לא רק במערך העדתי, אלא גם בתחום הכלכלי. לשינויים אלו היו השפעות מרחיקות לכת לאחר נסיגת צה"ל לדרום לבנון.

כשנכנס צה"ל לדרום, נפתחו לפני תושבי דרום לבנון, אופקי פיתוח חדשים: מפגש עם טכנולוגיה וחקלאות, וקשרים מסחריים וכלכליים עם ישראל³⁵.

³⁵ מור, אורי. "התלות השיעית", על המשמר, 17.2.1985, עמ' 5.

פרק ג' - המניעים האידיאולוגיים והדתיים הגורמים לשיעים בלבנון להשתמש בטרור (אידיאולוגיה מול פעילות)

העיקרון השיעי לתקוף את כל העולם

הסיסמה המוצהרת של השיעה מנוסחת במילים ברורות: לתקוף את כל העולם – כדי שהאנושות תחיה לפי העקרונות והמוסר של הקוראן. יחד עם זאת, קשה למצוא בתוך המחנה השיעי מיקשה אחת: יש בתוכם כאלה המוכנים להתפשר עם המציאות ומעוניינים לחיות בשלום ולרכוש לעצמם משקל פוליטי וחברתי – בדרכים המקובלות. אך יש גם כאלה שלא יהסו לבצע פעולות התאבדות.

ההסטוריה של השיעה בלבנון מלמדת כי בנסיבות מסויימות, קבוצות המיעוט המליטנטיות הלוחמות בתוקפניות ובאלימות בוטה, נתנו את הטון הפוליטי. הקבוצות הללו של השיעה, קמו בהשראת המהפכה האסלאמית באיראן. טהראן של חומייני התגלתה כמי שניסתה וגם הצליחה לשלוח זרועות למקומות שונים במרחב לבנון הבלתי יציבה, ולכן הפעילות שם היתה נוחה, וכך גם נטילת היוזמה הפוליטית היתה בידיהם³⁶. וזאת חרף העובדה, שלאיראן לא היה אינטרסים כלכליים או ביטחוניים בלבנון. בתחום המסורתי נהגה איראן להתוות את מדיניותה בלבנון בקשר ליחסיה עם מדינות ערב וצרכי הדיפלומטיה האיראנית. מהפיכת חומייני בשנת 1987, הביאה עימה להט, שיעי בעיקרו ותפיסה של "ג'יהאד נגד המערב" כך קיבלה העדה השיעית בלבנון משנה חשיבות בהפצת המהפכה והמאבק. במיוחד בשנים 1982-1991, איראן ראתה בלבנון חלק מהריפובליקה האסלאמית שתקום במזרח התיכון. חלק מהעדה השיעית, בראשות ה"חזבאללה" העמידו עצמם לרשות הג'יהאד ולרשות איראן. מבחינה מדינית, דתית, רעיונית וצבאית תיפקדה העדה השיעית בלבנון כשלוחה איראנית³⁷.

שלטון ההלכה החכם, הנקרא "ולאית אל-פקיה", משמש את הבסיס החוקתי והאידיאלי של הריפובליקה האסלאמית באיראן, מאז היווסדה בשנת 1979. שלטון מסוג זה, בעצם מהותו מייצג חזון אידיאלי, המשליט צדק באמצעות העמדת חכם הלכה בראש המדינה המיישם את חוק ההלכה המוסלמית (שריעה). עיקרון זה, משקף את התגלמות השאיפה לאכוף את הפוליטיקה על ערכי הדת, אולם, במציאות זה מצטייר כביטוי למניפולציה של הדת להשגת צרכים פוליטיים. רעיון זה פותח עוד בהיות חומייני בגלות. מבחינתו, האסלאם הוא מערכת חוק נצחית המעצבת את הכרת האדם ומוסריותו באמצעות הטלת כללים על התנהגות האדם. וזאת חרף העובדה, שהחוק האסלאמי מקיף אמנם את כל תחומי החיים אך בראש ובראשונה בפוליטיקה ובהנהגת החברה. כדי שמערכת החוק תוכל לתקן את החברה והיחיד, יש צורך ברשות מבצעת המתגלמת בצורת משטר אסלאמי – אשר תאכוף אותה. מאחר שהאסלאם הוא מערכת חוק, חייב השליט להיות חכם הלכה בעל ידע בחוק ואיש צדק. בהעדר האמאם הנעלם, היחידים המחזיקים בתכונות אלה, הם חכמי הלכה, ובהקשר האיראני שלטון המהווה בהכרח שלטון עריצות בלתי לגיטימי המנוגד למהות האסלאם. שלטון ההלכה מצריך פוסק עליון אשר ישמש מקור הסמכות המוסרית. על אף הפקיה אינו חסין מטעות (מעצום). זאת על ידי הפעלת האג'יהאד לפיו רשאי כל מוסלמי בעל השכלה להפעיל את שיפוטו בנושא התאמת המשפט לצורכי הזמן, כך ניתן יהיה לשמור על מעמדה המרכזי של השיעה.

³⁶ פרי, סמדר. "העיקרון השיעי – לתקוף את כל העולם", ידעות אחרונות, 17.6.1985, עמ' 13.
³⁷ מתוך: www.4mothers.org.il/articles/lex.htm - לכסיקון ופרשנות לרצועת הביטחון בדרום לבנון.

השלטון הוא שלטון חוקתי, כיוון שיש בו שלטון החוק האלוהי הכפוף לחוקי הקוראן ולאידאל אל-פקיה. ניתן לראות בדברי חומייני שיאו של תהליך שבמסגרתו נטלו לעצמם השיעים את סמכויות האמאם הנעלם כולל הזכות לשלוט. הקמתה של ריפובליקה אסלאמית נועדה לאכוף את הפוליטיקה למערכת ערכים ולראיית עולם אסלאמית. במציאות היא תרמה יותר לפוליטיזיה של הדת ולרתימת הדת לשיקולים פוליטיים ובראשם אינטרס המדינה.

לאחר שובו של חומייני לאיראן בשנת 1979, כמנהיג מנצח של המהפכה, פנה חומייני ליישם את רעיונותיו³⁸. ההילה הכריזמתית של חומייני העמידה אותו מעל לסיעות היריבות בפוליטיקה האיראנית, הם קיבלו את סמכותו העליונה ונזקקו לתמיכתו, ועל ידי כך אופשר לו לתמרן ביניהן ולתפעל אותן על פי שיקול דעתו³⁹.

אין ספק, שלכוחה של המורשת השיעית באיראן היה חלק מכריע במהפכה שחולל חומייני (המסורת של מרידות, של ציפייה למשיח הגואל), אף שחומייני עצמו לא הדגיש באופן מיוחד את ההיבט השיעי של תורתו, ואפילו הוא ניסה למתן ולטשטש אותן. בתיאור המדינה האסלאמית האידאולוגית, העתידה לקום בעקבות המהפכה, אין כל יסוד שיעי מיוחד, והיא מתוארת כמדינה אסלאמית בה שולטת ממשלה מוסלמית וחכמי דת מוסלמים עושי צדק ויושר כדרך האסלאם⁴⁰.

יותר ויותר שיעים מבני הדור הצעיר, סיגלו לעצמם את המאבק האלים כדרך להשגת היעדים המדיניים, הכלכליים והחברתיים.

אחרי שהתפלגו בשנת 1982, מארגון "אמ"ל", סיגלו לעצמן המליציות של ה"חזבאללה" ו"אמ"ל השמרנית" את דרכי המאבק האלים, כשהן נהנות מכלי נשק, מימון ו"הדרכה רוחנית" של טהראן. בקרב הקיצוניים היה קל למצוא צעירים המוכנים לבצע פעולות התאבדות על מנת שמשקלם הפוליטי יגדל.

האידאולוגיה הבסיסית השורשית והמהותית של השיעים בלטה בלבנון, גם בהתייחסותם אל בעיית "המיעוט הנוצרי": השיעים שללו כל פיוס ודו קיום עם אנשי הפלנגות הנוצרים, שחוללו את הטבח בסברה ושתילה. אולם, לאחר שמשקלם הפוליטי יתגבר ויתגשמו רצונותיהם לזכות בשלטון, השיעים היו מוכנים להבטיח לנוצרים לחיות בלבנון כבני חסותם.

לדעתם של השיעים, החיילים הסורים בלבנון נועדו לשרת את דרכי השיעה ולסייע להם להרחיב את השפעתם, הם לא ראו את הסורים ככובשים.

המטרה העיקרית של השיעים היתה לבטל את הנוכחות הישראלית והאמריקנית בלבנון. אחד הקיצוניים חוסיין מוסאווי, מנהיג "אמ"ל" הגדיר את העמדה כלפי ישראל: "אני פועל למען גיוס האוכלוסייה כולה – נגד ישראל ונגד כל משתפי הפעולה עימה במערב. לשם כך אשתמש בכל האמצעים שברשותי, המטרה: שחרור האדמות הכבושות, ובראש ובראשונה – ירושלים"⁴¹.

³⁸ ליטבק, מאיר. שלטון חכם הדת באיראן - חזון ומציאות, המזרח החדש, כרך מב', תשס"א, ע"ע 167-168.

³⁹ שם עמ' 170.

⁴⁰ לצרוס-יפה, חוה. "השיעה בתורתו הפוליטית של ח'ומייני - תיאולוגיה מוסלמית", המזרח החדש, ל', 1981, עמ' 99.

⁴¹ פרי, סמדר. "העיקרון השיעי – לתקוף את כל העולם", ידיעות אחרונות, 17.6.1985, עמ' 13.

הטרור השיעי

בשנת 1985, עמדה לרשות הטרוריסטים השיעית תשתית לוגיסטית בדמות שגרירויות איראן בכל רחבי תבל. "ארגון גג לארגונים החומייניסטים" שישבו בלבנון, פעל בהשראה ישירה של טהראן.

בתחילתו של הטרור השיעי במלחמת שלי"ג בחודש יולי 1982, הגיעו מטהראן לבקעת הלבנון דרך דמשק כ- 2,000 חיילים מ"משמרות המהפכה האיראנים", ללחום נגד ישראל. הם מצאו בלבנון כר פעולה נרחב בקרב העדה השיעית – אוכלוסיה מקופחת מבחינה חברתית וכלכלית. על רקע זה, הלכו והעמיקו שורשיהם של הגורמים השיעים הקיצוניים, גורמים אלו זכו בפופולריות רבה, בעיקר בקרב בני הדור הצעיר של העדה השיעית, הם הציעו פתרונות רוחניים ודתיים: רעיונות כמו שלטון אסלאמי נוסח איראן, קסם לצעירים טוב יותר, מאשר פתרונות מדיניים שהציע ארגון "אמ"ל".

ארגון "אמ"ל" נשאר הארגון הגדול והחזק ביותר של העדה השיעית, בשנים האחרונות גם כן התמקד בפעולות טרור נגד צה"ל, כשהמטרה גירוש צה"ל מאדמת לבנון. ככל שנסוגת צה"ל הגיעה אל שלביה הסופיים, דעך גם הטרור השיעי. הפעילות הטרוריסטית, הקיצונית בלבנון, נהנתה מגיבויה של טהראן בביצועי פעילות טרור רחבות היקף, כולל פעולות התאבדות מחוץ לגבולות לבנון, וזאת כדי לקדם מטרות מיידיות של העדה: צרכי השיעים⁴².

יוקרה שיעית

מקורו של הטרור השיעי אינו ב"אמ"ל" אלא בקבוצות שיעיות קיצוניות יותר, שלהן אידיאולוגיה דתית פוליטית. אידיאולוגיה זו, משכה את הצעירים השיעים ואת השכבות הנחלשות שבקרבתם. טרור זה נראה מבהיל ותוקפני יותר מהטרור הפלשתיני, זאת משום המסתורין הדתי הטבוע בו, הקנאות והנכונות להתאבד תוך כדי פעולה⁴³.

השיעים הקיצונים נגד המין האנושי

לקנאי הדת השיעית בלבנון, יש מספר שמות אך מטרה אחת: הם ידועים כ"חזבאללה" (מפלגת אללה), "הג'יהאד המוסלמי", "גינדאללה", "ארגון המשפט המהפכני", "ארגון השחרור המוסלמי", "המדזכאים עלי אדמות" – עיקרון הדיכוי והקיפוח שנמשך מימי על בן אבו טאלאב.

שמות אלו, התחלפו מעת לעת. לעומת זאת, המטרה ושיטת הפעולה, היו קבועים: רצח שאין לפניו שום מעצורים ושום סייגים, שפיכות דמים לכאורה, ללא הגיון וללא מטרות פוליטיות הנראות לעין, ללא יריבים מזוהים. כל העולם הוא האויב ללא הבדל של מחנות, אידיאולוגיה, או דתות. הקורבנות כוללים יהודים, אמריקנים, סובייטים, צרפתים ואיטלקים. עיתונאים, רופאים, דיפלומטים, אקדמאים, כמרים, נציגיהם של ארגוני סעד ובהם אנשים שהקדישו את כל חייהם להגשת עזרה לאוכלוסייה.

⁴² ולטר, יוסי. "הטרור השיעי", מעריב, 28.6.1985, עמ' 15.

⁴³ שיף, זאב. "יוקרה וטרור שיעי", הארץ, 20.6.1985, עמ' 7.

אצל שיעים אלו, הטרור היה מוחלט, הם לא היו מעוניינים במשא-ומתן, הם אפילו לא ניסו למצוא קשר בין הרצח ובין אשמה כלשהי, בדויה או אמיתית, לא היה שום צידוק בהוצאה להורג שהוחלט לעשותו, סייגים של מוסר חדלו להתקיים בעבורם. אנשים נרצחו לפעמים על ידי חטיפה, לא שמעו דבר על גורלם. לפעמים הם נרצחו תוך כדי עינויים והתעללויות, לפעמים נרצחו והושלכו לרחוב על מנת להפחיד את מי שתורו לא בא עדיין.

הממשלות התקיפות ביותר בלבנון ובעולם כולו, ניצבו חסרות אונים מול תופעה זו, נבצר מהם להבין את מניעי הרוצחים או להבין איך אפשר לרצותם, על מנת להפסיק טרור זה. לבנון הפכה לשטח הפקר של העולם, לא היתה אפשרות לשלוט על המתרחש, כל אדם זר, הנקלע ללבנון, שם את נפשו בכפו. שום דרכון שבעולם, לא הבטיח הגנה.

מדינת לבנון השותתת דם, במלחמת עדות שהפכה למחלה לאומית חשוכת מרפא. מדינה שכל שלטון התמוטט בה לחלוטין, היא האכסניה שבצלה חוסים כמה מאות מטורפים, שהשליכו כפפה בפני העולם: הם קוראים תגר על כל מוסכמות התרבות האנושית, הם משפילים את שליטי המעצמות הגדולות וכל שכן הקטנות. הם מנסים להכתיב מדיניות למעצמות ארצות הברית וברית המועצות. וכולן יחד אינן מצליחות לגבור על כמה מאות מטורפים צמאי דם, שרמסו ברגל גסה כל הסכסוך בינלאומי וכל כלל של מוסר אנושי אלמנטרי.

הקנאים השיעים בלבנון חטפו את ראשי הקהילה היהודית בלבנון, כבני ערובה כדי להכריח את ישראל לשחרר את השיעים ומחבלים אחרים העצורים בישראל. אחדים מן החטופים הוצאו להורג, וגופותיהם הושלכו לרחוב.

מכוננית התופת – היתה הנשק של המתאבדים, החביב על הקנאים השיעים⁴⁴.

ישראל – כמאיץ לטרור השיעי

מלחמת לבנון או כיבוש צה"ל את דרום לבנון, אינם הגורם הישיר לתהליך התעוררות השיעית המיליטנטית הקיצונית, אלא שמלחמה זו, שימשה מאיץ לתהליך זה שהתפתח בעטייה של מלחמת האזרחים.

מלחמת האזרחים יצרה מצב שבו העוצמה פוליטית נמדדה ברוח צבאית. מעמדה הפוליטי של עדה מסויימת וכושרה להשיג נתח בשלטון נמדדה בהיקף השטח שעליו היא חולשת, וביחסי הכוחות בינה לבין הכוחות המזוינים העומדים לרשות השלטון המרכזי, או של אלה שעמדו לרשות עדה אחרת.

הטרור השיעי הוא ביטוי קיצוני של תהליך המיליטריזציה, דהיינו הקמת מליציות, התארגנות ופעילות פוליטית פנים – לבנונית, מאז שנות ה-50 ואשר שיאו היה בשנות ה-70.

העדה השיעית עברה תהליך מואץ זה, החל משנת 1975, עת הוקם האגף הצבאי של המועצה המוסלמית השיעית העליונה (גדודי ההתנגדות הלבנונית – "אמ"ל"), על רקע מלחמת האזרחים נעשה "אמ"ל" לגורם הדומיננטי והמנהיג בקרב העדה השיעית.

⁴⁴ שניצר, שמואל. "מפלגת אללה נגד המין האנושי", מעריב, 21.3.1986, עמ' 25.

בעבור השיעים הטרור של "אמ"ל" נגד צה"ל היה הביטוי היחיד, לכוחם הצבאי בזירה הלבנונית. העובדה שהטרור הוא הגורם העיקרי לזירוז נסיגת צה"ל, שימשה בסיס וצידוק לדרישה להכרה במעמדם הבכיר של השיעים בלבנון ולתביעותיהם לעמדות מפתח בשלטון בעתיד. בשל הישגם זה, עלתה יוקרתם על זו של הסונים או הדרוזים. בהעדר מאבק מזויין נגד הנוצרים, ייצר הטרור השיעי נגד צה"ל דינמיות משלו והפך לדרך הפעולה העיקרי של "אמ"ל". בשלב הראשון נגד צה"ל, ובשלב השני נגד צד"ל.

בעבר תוארה העדה כמקופחת ומתוסכלת, הטרור הוצג כמאבק לאומי כלל לבנוני, שהשיעים הם חוד החנית שלו.

הצלחת הטרור, השיעי ואופיו הלאומי של "שחרור שטח כבוש", חיזקו את עמדת המיקוח של מנהיג "אמ"ל" נביה ברי, בממשל כשר לענייני דרום. עוצמה פוליטית זו הנובעת מהמשך הטרור, מתורגמת לאמצעי במאבק על נפשו של השיעי.

ב-17 במאי 1985, הפכו הסכסוך הערבי – ישראלי לגורם מרכזי במאבק העדתי הלאומי. ואת ישראל בעיני השיעים כיעד שיש להאבק בו.

הטרור היה מקור גאווה לעדה, ומבחינה זו הוא גם מרי חברתי – פוליטי. באמצעות הטרור גילתה העדה השיעית את זהותה ופוטנציאל הכוח הטמון בה⁴⁵.

שיעים מתאבדים משמשים דחליל הפחדה

המיתוס של קבוצת אנשים מוכי טירוף, אשר מותירים אחריהם שובלי דם, המוכנים להקריב עצמם, ואילו החיים אינם נחשבים בעיניהם, התנהגות של קדושים מעונים – כבש את מקומו בתודעת העולם ובמיוחד בישראל. חרף העובדה כי השיעים התבלטו דווקא במסורת של סתגלנות המבקשת לשמור את החיים.

השיעים היו מיעוט בסביבה סונית, עוינת או לפחות שונה כדי להישרד. השיעי היה רשאי אף להתחזות ולהתפלל כסוני. מותר היה לו להתנהג כזיקית על מנת לא להיפגע. אולם, חל שינוי במנטליות השיעית. אחרי המהפכה באיראן, השיעים החליפו את התפיסה הקוראת להסתגלות בהתנהגות מיסיונית המנסה לכסות את "האסלאם האמיתי" השיעי. ראשית, במדינות שהיוו השיעים רוב, ואחרי כן, במדינות שבהן היה מיעוט שיעי – בין היתר גם בלבנון.

הטרור השיעי, קיבל פרסום עולמי בשל שילוב של 3 גורמים:

1. נכונות הטרוריסט להקריב את חייו כדי לפגוע באוייבו;
2. הטכניקה של שימוש במכונית תופת, ככלי המאפשר ניידות ובחירה של יעד בצורה יותר נגישה;
3. שימוש בכמויות גדולות של חומרי נפץ.

השילוב של שלושת הגורמים האלה, ייצר כוח הרס והריגה שלא היה דומה להם בעבר.

⁴⁵ שמש, משה. "טרור שיעי: זווית אחרת", הארץ 12.3.1985, עמ' 9.

האלמנט מבחינתם של השיעים החשוב ביותר הוא לא מספר האבידות, אלא השימוש בכמויות גדולות של חומר נפץ. הטרור הוא כלי לוחמה פסיכולוגי, על ידי פעולות היוצרות השפעה פסיכו-פוליטית⁴⁶.

המניע לטרור במישור הדתי

השיעים ראו עצמם יחידה נבחרת במלחמתם נגד אויבי האמאם, בכך שמחצו למוות את המדכאים תופסי השלטון שלא בדין, הם הוכיחו הוכחה נחרצת לאמונתם ונאמנותם, וכך זכו מיד לאושר הנצחי. הם ראו את הרוצח כלוחם קנאי המוכן להקריב את חייו למען המטרה⁴⁷.

לשיעים המאמינים לא ניתן חופש בחירה הם היו חייבים ללכת בעקבות ההוראה הסמכותית. מקור ההדרכה המוחלט הוא האמאם, אין להם רשות לבחור אמאם. והם אינם רשאים להכריע בעצמם מה אמת בענייני דת וחוק. האל מינה את האמאם, יריביו מתחזים וחוטאים - תורת היריבים כזב היא.

תורת השיעים שבה הושם דגש על נאמנות וציות ועל שלילת העולם, הפכה לנשק רב עוצמה בידיו של המהפכה השיעית. הנאמנות לאמאם הנסתר והמסתורי, שיחררה אצלם כוחות מדוכאים של רגשות עזים ומסירות⁴⁸.

השיעים טענו שהאמאמים שלהם, וצאצאים אחרים מבית הנביא מחמד נרצחו ביוזמת החיליפים הסונים. ספרותם מכילה רשימות ארוכות של אנשים מבית עלי שמתו מות קדושים ושדמם קורא לנקמה בשיגור שליחים כדי לרצוח בני עוולה ועושי דבריהם.

מסורת עתיקה זו, קיימת בעיקר בחוגים הקיצוניים. האידיאל העתיק של רצח עריצים והחובה הדתית לשחרר את העולם ממושל רשע, תרמו ללא ספק לנוהג של שימוש ברצח כאמצעי להשגת יעד זה, כפי שאומץ ואף הופעל בידי האיסימאעילים. ואף יותר מכך, כשהרג החשישי את קורבנו היה במעשהו לא רק משום מעשה של אדיקות דתית, הדבר נשא אופי פולחני, כמעט מעשה קודש. חרף העובדה, שלרצח פולחני, אין מקום בחוק המוסלמי ואילו אצל השיעים הם כן היו מושרשים⁴⁹.

לשם ניהול מערכת טרור מתמשכת מעין זה, היה צורך למלא שתי דרישות: ארגון אידיאולוגיה, ומערכת אמונה.

ארגון אידיאולוגיה - היה צורך בארגון שיהיה מסוגל הן לבצע התקפה והן לשרוד לאחר ההתקפה הבלתי נמנעת.

כן, היה צורך במערכת אמונה - שבאותה תקופה היתה יכולה להיות דתית בלבד, כדי לשמש מקור השראה שילווה את התוקפים עד מוות - שתי אלו דרישות נתמלאו. זכרונות הסבל ומות הקדושים שהיו מנת חלקם של השיעים, והבטחה לגמול בידי אל ואדם, היה בהם כדי לעורר כבוד ולעודד את ליבם של אלה שאימצו אותם, והם אלו אשר שימשו מקור השראה למסירות, פעולותיהם הצטיינו בתכנון קר ובלהט קנאי⁵⁰.

⁴⁶מררי, אריאל. "שיעים מתאבדים - דחליל הפחדה", מעריב, 15.3.1985, עמ' 14.

⁴⁷ברנרד, לואיס. החשישים, כת קיצונית באסלאם, ירושלים, הוצאת י"ל מאגנס, תש"ס - 2000, עמ' 46.

⁴⁸שם, עמ' 61.

⁴⁹שם עמ' 122.

⁵⁰שם, עמ' 125.

התקוה המשיחית והאלימות המהפכנית שעוררה אותה, המשיכו לזרום מתחת לפני השטח ולאידאילים ולשיטות שלהם נמצאו מחקים רבים. הסיבות לכך הם הזעם, וחלומות חדשים המחכים להגשמתם⁵¹.

השיעה בחרה לפתח את תורתה על בסיס מסורת תיאולוגית, ככוח דתי חיי, עם פרוץ המהפכה באיראן הסבירו את כוח משיכתה באלמנט המשיחי שבה, בתקווה לבואו של "המהדי הנסתר" כמשיח צדק ושיוון, והם העלו זאת כנוסחה מהפכנית לגיוס המונים המושתתת על העבר (העלמותו) ומופנית לעתיד (חזרתו)⁵².

השיעים הרדיקאליים שוללים לחלוטין את הדמוקרטיה משום שזו מבוססת על חוקים מעשי ידי אדם, אשר עומדים בסתירה משוועת למערכת החוקים שייצר אלה, היא השריעה. לדעתם לא תתכן התאמה בין הערכים המודרניים לבין תפישות היסוד של האסלאם⁵³.

המהפכה השיעית בלבנון הצליחה כי השיעים קשורים אל עולם הנסתר, כפי שהוא מתבטא באמאם הנסתר וההכוונה האלוהית⁵⁴.

⁵¹שם, עמ' 134.

⁵²סיון, עימנאל. קנאי האסלאם, תל-אביב, הוצאת עם עובד, 1986, עמ' 76.

⁵³שם, עמ' 155.

⁵⁴שם, עמ' 162.

סיכום ודיון

מוצאם של השיעים בלבנון הוא משבט עאמלה. ההסטוריה שלהם כרוכה בסבל רב ועושק מצד שליטים שונים של הסונים והנוצרים. שליטים אלה התייחסו אל השיעים בשלילת זכויות העדה. בתגובה ליחסם זה, פיתחו השיעים ברצון לשלטון עצמי משלהם ולערכים הבנויים על חיים פשוטים, צניעות, סיוע למקופחים וליכוד חברתי.

עוד לפני שנות ה-60, השיעים בדרך כלל היו איכרים פשוטים, נאמנים לדת ובעלי מידות טובות וזאת משום שיחסים כלכליים ומסחריים חדרו רק במקצת לתחומי חייהם. בשנות ה-80, השיעים רצו להיות שותפים לשלטון בכלל ולשלטון העצמי בפרט.

אזור דרום לבנון, הוא אזור בעל צביון שיעי מובהק כמאתיים שנים. דרום לבנון שמר על האופי השיעי. השיעים בדרום לבנון סלדו מקנאות דתית קיצונית, הם דחו קבוצות שיעיות קנאיות. כיוון, שסבלו מקנאות כזו, מאחרים. לפי האסכולה שלהם, עליהם לפעול בהגיון ולהתאים את יישום ההלכה האסלאמית למציאות, לדרך בה הם חיים. בקרב העדה השיעית בדרום לבנון שולטות משפחות שעל פיהן יישק כל דבר. התושבים בכפרים היו אריסים למשפחה. המשפחות השולטות בדרום לבנון, הזניחו את השיעים, איפשרו לימודים רק לבני המשפחות המיוחסות, לא דאגו לחיי היום-יום, לכבישים, מים, חשמל. לאנשי דת לא היתה כל השפעה. מנהיגי דרום לבנון טענו, כי אזור הדרום הוא קו עימות עם ישראל ולכן אין אפשרות לפתח ולספח את האזור. הטענות של אנשי דרום לבנון הועלו לעבר המדינה השכנה – ישראל. בתקופת מלחמת לבנון, טענו השיעים כי צה"ל הוא צד במשבר הלבנוני.

השיעים החלו לראות את החזקת הנשק כאמצעי לנקום במנהיגי המשפחות המסורתיות על יחסן במשך השנים וגם אמצעי לנקום בשלטון המרכזי בבירות, אשר שלל מהם את תנאי המחיייה המינימליים.

התפנית החשובה ביותר בחיי השיעים בדרום לבנון בפרט, ובחיי השיעים בכלל, היתה הקמת המועצה השיעית בשנת 1966, בהנהגת האימאם מוסא אל-צאדר, וייסוד תנועת המקופחים. הדבר לווה בעצרות עם המוניות. ההמונים השיעים התחילו להתלכד תחת הנהגתו של מוסא אל-צאדר.

מסיבות פוליטיות – פנימיות, ומתוך רצון להתחלק בעוגת השלטון הלבנונית, טיפח נביה ברי את כוחה של תנועת "אמ"ל". במקביל גברו כוחן הדתי והפוליטי של קבוצות מיעוט אחרות (הניזונות מאידיאולוגיה דתית קנאית שמקורה באיראן של חומייני. המלחמות היו בעיניהם "המהפכה האסלאמית" המלחמה בישראל היא נסיון להפוך את השיעים בלבנון לכוח מוביל פוליטי במאבק הפנימי. הארגון הבולט ביותר הוא זה שבראשה עומד נביה ברי, "ארגון אמ"ל". ארגון זה זכה להכרה מצד הממשל בבירות, ובין השאר לתמיכה סורית, נביה ברי הוצג כמתון לטעמם של החומייניסטים. הארגונים השיעיים הקיצוניים הם: "אמ"ל" ו"חזבאללה". הטרור התבסס על שפע אמצעי לחימה המצויים בלבנון, ועל הנכונות של הצעירים השיעיים למות במצוות חומייני, בין השאר כדי לזכות בכניסה לגן עדן⁵⁵.

⁵⁵ הבר, איתן. "השיעים – כל מה שרצית לדעת", ידיעות אחרונות, 22.2.1985, עמ' 1 ו-27.

לאחר אפיון חיי השיעים בלבנון, ההסטוריה שלהם, מאפייני דתם וההשפעה עליהם מצאתי שמזה למעלה מעשור שנים, השיעים מייצגים את היכולת שלהם בשיטת הטרור כיעילה ביותר להשגת מטרותיהם.

שני המישורים העיקריים לשימוש בטרור הם: המישור הדתי והמישור האידיאולוגי.

המישור האידיאולוגי: ההתנהגות של השיעים הינה סימפטום להתפרצות התסכולים והזעם בתהליך של שינוי הן חברתי והן כלכלי שמגשים עצמו, וזאת במקום בו היתה אמורה להיות אחדות אסלאמית.

כמו כל מבצעי הטרור, גם השיעים בלבנון היו מעוניינים ליצור חרדה ופחד לא רציונאליים באמצעות הטרור, ולכן הם נמצאו במניפולציה של טרור. המוטו שלהם הוא להרוג ולא משנה מספר האנשים, העיקר הוא ליצור חרדה. זו לוחמה אסטרטגית פסיכולוגית המושרשת אצלם, מעין מניפולציה פסיכולוגית. ההשתייכות אליהם היווה את מקלט העוני הנחשל. מאחר ואצלם, הטרור משמש כדרך להשגת מטרותם, הם מהווים איום טוטאלי על אויבם. והדרך בה הם נוקטים מהווה ציוויליזציה (דרך חיים), המושרשת אצלם.

השיעים אינם חושבים עצמם לאנשי טרור, אלא שיש להם את הזכות הלגיטימית להיות לוחמי חופש, ולהתקומם נגד שלילת זכויותיהם, על ידי שימוש בדרך ההסתה. מחשבתם, היא ניצחון של חלשים על החזקים ושל הטובים על הרעים. כמובן, שאני רואה את הסכנה בדרך בה הם בחרו, סכנה היכולה להביא להרס העולם כולו.

בניגוד לאידיאולוגיות הקיצוניות כדוגמת הנאציזם והקומוניזם, אשר שאפו ל"שלטון עולמי", האידיאולוגיה של השיעים הקיצוניים אינה נשענת על עוצמה צבאית ממשית. השיעים הקיצוניים שקמו בלבנון בעשור האחרון, היו ועודם רחוקים מאד מלהציג איום צבאי גלובלי, פוליטי או כלכלי על המשטר בלבנון.

רצון השליטה של השיעים מהווה את אחד מסימני הדרך של הפונדמנטליזם. אלא שבמציאות, רצון זה רחוק כי ייעודו מתבצע על ידי גורמים קיצוניים מעטים, הסוגרים בפני השיעים המתונים את האופציות להגשים את רצונם בפועל.

מצאתי שהשיעים הקיצוניים מנסים לשכנע שהטרור שהם משתמשים בו, נעוץ בדיכוי אידיאולוגי. וכך היא הדרך לתקן את העוולות שהולידו אותו. לדעתי, אין הם עושים זאת למען זכויות שוות. אלא, שאין הם מאמינים בקדושת ערך חיי אדם, המטרה הפוליטית שהם שואפים להשיג היא בעיניהם חזות הכל. המטרה מקדשת את כל האמצעים, מצדיקה שבירת חוקים. הם מפעילים שטיפת מוחות כדי לייצר גדודים של רוצחים חסרי מעצור מעוותים ומרחיקי לכת להשגת מטרותיהם, שהצדק וההגיון שוללים את השגתן. לדעתי, הם אינם לוחמי חופש אלא חלוצים של משטר דיכוי. זה ניכר בדרך בה חלק מהשיעים מביעים את זעמם ותסכולם העצום על הקיפוח, וזאת באמצעות פיגועי התאבדות.

ההתאבדויות לא נתפסו כפיגועי ייאוש, אכזבה או נקמה, אלא כפיגועי תקווה. מטרת ההתאבדות אינה רק הרג למען ההרג, אלא אמצעי לשבור את כוח העמידה – לקעקע את החברה של האויב, לרסק את הכלכלה של האויב, לסלק את כל העומדים בדרך, להגביר את הפחד, ולאלץ את האויב לקבל את תנאיהם. בכך, הפכו פעולות הטרור לכלי לגיטימי של המאבק, המושרש אצלם. בעיניהם, המתאבדים הקיצונים ופיגועי ההתאבדות הם ההישג החשוב ביותר. היות והשיעים היו תמיד

בתחתית הסולם החברתי והכלכלי, המרירות על מעמדם הפכה את הקיצונים ביניהם לאלימים ורוצחים.

המישור הדתי: הפערים בין הסונים לבין השיעים, היווה חלק מהדלק המניע את השיעים, במיוחד שהאסלאם כולו הרגיש מתוסכל אל מול העליונות הבלתי מעורערת של המערב בכל תחום אפשרי.

החזון של השיעים בלבנון הוא שיקבלו את שלטונם ואת עליונותם ויחיו כבני חסותם. היות והם לא יכלו לקבל מצב של נחיתות אל מול תרבויות, כיתות ודתות אחרות. הרדיקליזם השיעי, שחומייני הוא מובילו מאבחן את מחלת האסלאם בזיקה לרעיונות המערביים, מה שמכונה "מסוממי המערב" הוא קובע שהתרופה היא שיבת נאמני הדת לזירה הפוליטית, ודרך הריפוי הוא בדלגיטימציה הכוללת התקוממות מזוינת בנשק, עד כינון מדינה בשלטון שיעי על ידי עשייה ופעולה להגנת החירות. את הנטייה השיעית להסתיר אמונתם בתנאי לחץ, גינה חומייני כתירוץ לכניעה לשלטונות.

מלחמת לבנון הוציאה את השד השיעי מן הבקבוק, כך שבאמצעות הטרור, הפכו השיעים לבעיה הביטחונית המרכזית למדינת ישראל ולעדות אחרות בלבנון. גם לאחר המלחמה, היה לשיעים אינטרס להמשיך את האלימות ואת הטרור על מנת להבליט את כוחם. טרור זה, יצר אצל השיעים מוקד כוח בלתי נשלט תוך כדי ניצול העדה בשל קיפוחה, וככל שהתגבר הטרור התגברה תחושת התסכול של השיעים בשל קיפוחם. הם הרגישו דחויים ומושפלים, הם נגררו לטרור חסר תכלית על ידי מנהיגות קיצונית חסרת מצפון. השיעים הנגררים, היו קורבן, למניפולציה של ההנהגה הקיצונית. הרגשת הקיפוח שהשיעים חשים נובע מכך שהם לא מסוגלים להשתלב בליברליות של עדות אחרות ודתות אחרות, הם דוחקים את ההכרה ביתרונות הכלכליים והחברתיים שתהליך הליברליות מייצג. ולכן הם במצב של התגוננות תמידית מפני עדות אחרות וכל שכן, מפני דתות אחרות, משום שהשיעים בלבנון לא היו בעלי אותן זכויות שהיו לעדות אסלאמיות אחרות בלבנון. לכן כל משטר דתי מוסלמי מנוגד מבסיסו לתרבות ולדרך החיים של השיעים בלבנון. הפעולות הקיצוניות של השיעים, זכו אמנם, לתמיכה איראנית, אבל נקודות התורפה שלהן הן הקשר בינם לבין הקיצוניות בדת, השקפותיהם הבלתי סובלניות, שתרמו את חלקם לאלימות זו, כיוון שהחברה ממוטטת את כל ערכי הדת, השפעת המתירנות אצל שאר המוסלמים הביאה אותם למצב אשר השימוש בטרור העלה אותם מתחתית הסולם למעלה. הדת אצלם, מונעת מכוח מילתו של אלוהים ולא מכוח מילתו של היחיד שהוא האדם. המאבקים של השיעים נשענים על מסורות עתיקות והם חודרים לחיי היום יום ולחיי המשפחה. מאבק זה סייע להרס ולאובדן התרבות השיעית. המאבק חיזק את עצמו באמצעות יצירת עימותים בלתי נלאים עם עדות אחרות ועם העולם כולו.

יש הבחנה ברורה בין התרבות השיעית לתרבויות של עדות אסלאמיות אחרות בלבנון. מטרת המאבק היתה לנסות למנוע מתרבות אחרת בלבנון, להפוך לתרבות המובילה. אצל חלק מהשיעים בלבנון, יש אפיונים תרבותיים חברתיים דומים, אינטרסים אסטרטגיים פוליטיים שונים ואף מנוגדים. חלקם תומכים במשטר הלבנוני, וחלקם שואפים להפיל את המשטר הלאומי בלבנון. מכאן, שאין אצל השיעים בלבנון, תפיסה מוסלמית אחידה ויש ביניהם שיעים קנאים לדתם, המוכנים למות ולהקריב עצמם למען המטרה הרוחנית דתית.

החלום של השיעים הקיצוניים הוא לראות את ניצחונם כמייצג את ניצחון על כלל הדתות האסלאמיות תוך בניית יישות שלטונית כלל עולמית של חכמי הדת, המבטלים כל סממן חילוני – לאומי, על פני כל העולם ומגשימים את המהפכה האסלאמית. האדיקות הדתית של השיעים הקיצונים, מראה שמירת מסורת עם

נכונות עיוורת להקרבה עצמית, ובכך תרמה לתופעה של הנהגה ואימוץ דפוסי חשיבה אלימים במישור המבצעי. זה התבטא במלחמת מעטים מול רבים כאשר יעדי המעטים הם הרס וערעור מצב האויב. השיעים מסתמכים על הדת כבסיס לגיטימציה של התנהגותם. ולכן הם רואים בדת את התשובה למצבם האישי ולעתידם. כי עתידם וגורלם נתונים בידי גורמי שמים (האמאמים) ולא בידי בן תמותה. הדת היא מפלטו של המדוכא. השיעים משיבים לעצמם את תחושת הביטחון העצמי באמצעותם של מנהגים עתיקים ומקודשים, לכן הם משיגים בכך תחושת שליטה על גורלם.

יתרונותיהם של השיעים גלומים בלוחמיהם "המהונדסים", השואפים ל"מלחמת מצווה" ול"מות קדושים". בצורת לחימתם, אין זירת מערכה מוגדרת, חוץ משימוש בנשק הקטלני ביותר. "מלחמת המצווה", ניזונה בעיקר מחשיבה אסטרטגית. בכל אופן, השיעים קדמו לסונים במתן פסקי הלכה המתירות את מות הקדושים – "אג'תאהד" לעומת "אנתחאר" – התאבדות. השיעים יכולים היו בקלות רבה יותר להוציא פסקי הלכה כאלה כיוון, שההלכה שלהם "גמישה" יותר והיא נשענת בעיקר על האג'תאהד, כפי שציינתי בפרק א'. הם חשו רגשי נחיתות עצומים, הם פיתחו שנאה וניכור כי הם אינם מכירים במצב שבו הם נשלטים על ידי בני דת אחרת ועל ידי עדה אחרת ולכן במלחמת קודש זה, כל האמצעים מותרים כי לאחר מות הנביא מחמד כשנגזלו זכותם לשלוט בעולם האסלאם המחלוקת עם הסונים ותחושת הקיפוח הפוליטי - חברתי, נתנו עוצמה להתנהגותם בנוסף תרמה לכך השפעת המהפכה באיראן.

השיעים אינם מכירים בהפרדה בין השלטון לבין הדת, הם אינם מעוניינים בהתאסלמות של בודדים (אם כי לא ידחו זאת) אלא בהתאסלמות של קהילות שלמות.

אין ספק, שלעיתים היו מניעים אישיים (מניע שלטוני) לבצע את פעולות טרור – סילוק אדם מן הזירה כדרך מהירה ופשוטה להשגת שינוי פוליטי. נקודת המבט של אלה היתה מאבקי כוח בשליטה על העדה כולה, מעשי הרצח שבוצעו, נועדו להפחיד את המשטר ולהחליש אותו ובסופו של דבר להפילו. אולם, אלו היו מעטים ביותר. רוב פעולות הטרור ביטאו את מלחמתם של השיעים, להחיל את אמונתם על כלל האסלאם. ולעיתים הרצח נתפס כמילוי חובה והוצדק בנימוקים אידיאולוגיים ומתוך קנאות דתית. דבקותו המוחלטת של הלוחם השיעי במטרה, והתמסרותו למטרה עד כדי נכונות להקריב חייו למען השגתה, והצפיה לגמול שמימי, הם אלה אשר גרמו לשיעים להשתמש בטרור.

לסיכום, מניתוח האידיאולוגיה של השיעים ניתן ללמוד את האינטרסים הבסיסיים שלהם שלדעת, הם של כל אדם בלי שום קשר לדת:

1. שאיפה לחיים של חופש ;
2. שאיפה לכבוד ;
3. שאיפה לשוויון וביטחון כלכלי וסוציאלי ;
4. שאיפה לשלטון.

שאיפות אלה מהווים עילה לחיכוך ותסכול, שהביאו להתפרצויות אלימות עזות. אני חושבת שתהליך המהפכה של השיעים בהתפתחותם, איים על מעמדו וכוחו של הפונדמנטליזם הדתי ומכאן תגובתם האלימה והשימוש בטרור. לפיכך, הצלחתם של השיעים בלבנון בהשגת יעדים פוליטיים באמצעות טרור מעודדת את השימוש בשיטה זו.

נספחים**נספח 1 - שנים עשר האמאים**

עלי (הח'ליף הרביעי, האמאם הראשון) שלט בשנים 656-661;

אל-חסן (מת ב- 669);

אל-ח'וסיין (מת ב- 680);

זין אל-עאבדין (מת ב- 713);

מחמד אל-באקר (מת ב- 731);

גיעפר אל-צאדק (מת ב- 765);

מוסא אל כאט'ים (מת ב- 799);

עלי אל-ריצ'א (מת ב- 818);

מחמד אל-ג'ואד (מת ב- 835);

עלי אל-האדי (מת ב- 868);

אל-חסן אל-עסכרי (מת ב- 874);

מחמד אל-מהדי (נעלם ב- 874)⁵⁶.

⁵⁶מתוך: עגימי, פואד. האמאם הנעלם: מוסא אל צאדר והשיעה של לבנון, תל-אביב, עם עובד, 1988, עמ' 14-15.

נספח 2 - "אמ"ל – "גדודי ההתנגדות הלבנוניים"

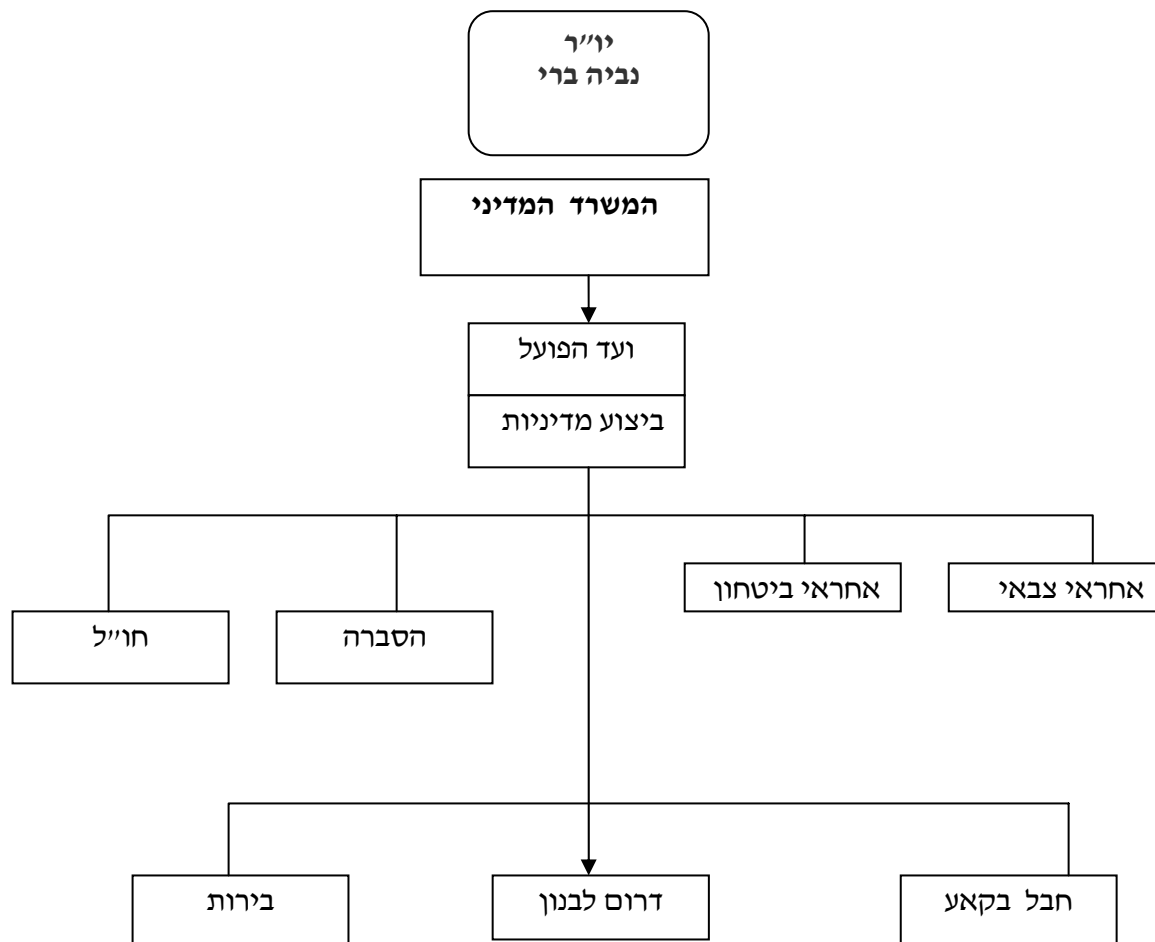
ארגון אמ"ל הוקמה בשנת 1975, כזרוע הצבאית של הארגון השיעי הלבנוני ("תנועת המקופחים") בהנהגתו של מוסא אל-צאדר, במטרה לשפר את מעמד השיעים בלבנון (השלטון היה מחולק בלבנון בין הנוצרים, הדרוזים, והמוסלמים הסונים). בראשית דרכה נהנתה מסיועם של ארגונים הפלסטינים.

"אמ"ל התפתח בהדרגה לארגון פוליטי מרכזי של העדה השיעית בלבנון וריכזה בשורותיה צעירים שיעיים.

באוגוסט 1978, נעלם האמאם מוסא אל-צאדר במהלך ביקור בלוב, וארגון "אמ"ל", שאיבד את המנהיג הכריזמטי, נחשף למחלוקות ויריבויות, שפגעו במעמד ובתפקוד של הארגון.⁵⁷

⁵⁷ מתוך: www.4mothers.org.il/articles/lex.htm, "לכסיקון ופרשנות לרצועת הביטחון בדרום לבנון".

מבנה "אמל" בדרום לבנון⁵⁸

⁵⁸מתוך: www.4mothers.org.il/articles/lex.htm, "לכסיקון ופרשנות לרצועת הביטחון בדרום לבנון".

נספח 3 - "חזבאללה" – "מפלגת האל"

ארגון "חזבאללה", נוסד על ידי קבוצה של אנשי דת שיעים, מתנדבים ומדריכים במחנות האימונים של "משמרות המהפכה האיראנים", הפך במשך הזמן, מסגרת המאגדת בתוכה מספר ארגונים שיעים קיצוניים.

ארגון זה, קיבל על עצמו את מרותו הישירה של חומייני, וקיבל על עצמו את המצע האידיאולוגי המשותף.

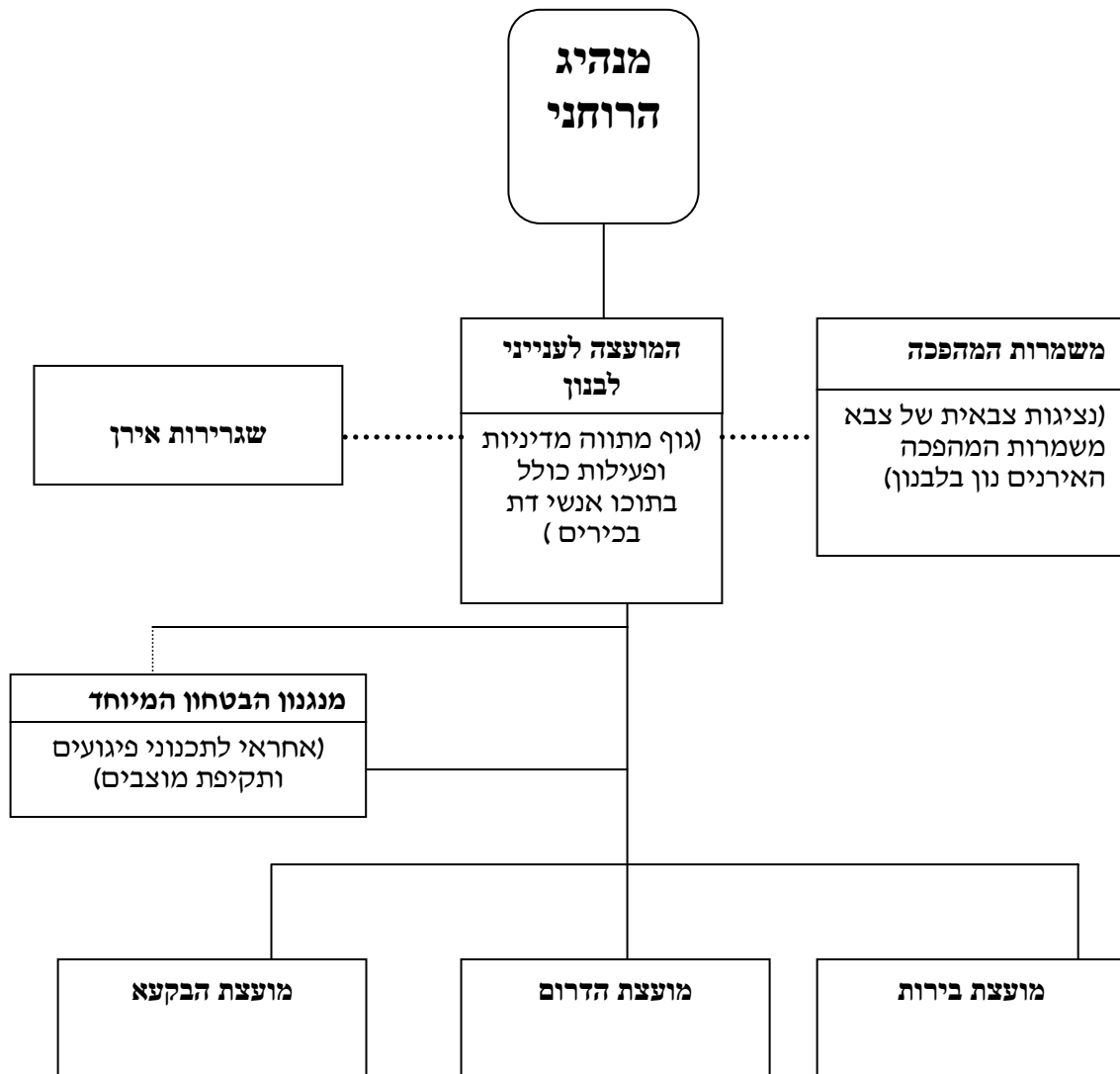
בין ארגון "חזבאללה" לבין ארגון "אמ"ל" קיימת יריבות קשה הנובעת מתחרות פנימית על תמיכת האוכלוסייה השיעית ומהבדלים מהותיים:

"חזבאללה" – דוגל באדיקות דתית.

"אמ"ל" – דוגל בייצוג פוליטי וחברתי של הציבור השיעי בלבנון⁵⁹.

⁵⁹מתוך: www.4mothers.org.il/articles/lex.htm, "לכסיקון ופרשנות לרצועת הביטחון בדרום לבנון".

ארגון "חזבאללה" - עץ מבנה⁶⁰

⁶⁰מתוך: www.4mothers.org.il/articles/lex.htm, "לכסיקון ופרשנות לרצועת הביטחון בדרום לבנון".

נספח 4 - הצעות פתרון

ברצוני לציין כי אמירות אלה הן תיאורטיות בלבד, והן על דעתי האישית.

1. לדעתי השיעים פעלו במלחמתם בצורה מבולבלת, וזה בא לידי ביטוי בהקצנה בעמדות שלהם ובמיוחד בהקצנה בפעילות שלהם. לדעתי ניתן היה לפעול על מנת לערער במקצת את ביטחונם על ידי צמצום מרחב התמרון שלהם, לפעול בכדי לגרום למשבר בהנהגת השיעים הקיצוניים, על ידי נסיון של הפעלת גורמים פחות קיצוניים לתיקון פנימי בחשיבה האסטרטגית אצל השיעים הקיצוניים. ובכך ניתן היה ליצור מצב של התמוטטות פנימית נוכח התסכול אשר יחוו. בדרך זו גם היו מאבדים את התמיכה של חלק מהשיעים.
2. מדינות המערב המיודדות עם לבנון, ואשר תרבותם עומדת בתקיפות על דרישות של כבוד אנושי ואי אלימות, ילחצו על המשטר הלבנוני, לא לספק נשק לטרוריסטים שבין השיעים, ואף ימנעו מהם לקבל ולהשיג נשק זה על ידי אמצעים של משטר חזק ואוכף. בכך ניתן היה למנוע מהם לפרוק את מטען השנאה של השיעים הטרוריסטים המשתמשים בשיטות שונות של השמדה.
3. יש להוקיע את תופעת הטרור מהשורש, בתקשורת או על ידי כרוזים, וועידות וכו'....
4. השיעים בלבנון היוו בשנות ה-60 רק 10% מהאוכלוסייה בלבנון, המשקל שלהם הפך להיות יותר גדול מהגודל היחסי שלהם באוכלוסייה, וזאת בגלל הקנאות הדתית שלהם והשקפתם. לדעתי, היה צריך כבר אז, לקרב אותם ועל ידי כך למתן אותם. וזאת במקום להרחיקם הן מתפקידים מיוחדים והן מעמדות מפתח בשלטון.
5. בזמן שהיו פעולות טרור, אי אפשר היה לדבר על דיאלוג רציני בין הממשל לבין הקיצונים - מבצעי הטרור. אולם, אם היו מפרסמים הצהרות בפומבי, והיו מבוצעות פעילויות שונות למען זכויות המעטים והלגיטימציה שלהם, במקרה זה למען השיעים בלבנון - התנגדויות המחאה היו נופלות מיידית.
6. יתכן, כי הכרת אופיים של השיעים היתה מביאה למיתון בהתנהגותם האלימה.
7. לסיכום אני חושבת שהשיעים טרם עברו את תהליך הדמוקרטיה. ביום שבו יחליטו שדי עם הדיקטטורה הדתית, ויצליחו לשנות הרגלי חשיבה, ושהתחום התרבותי יעלה על התחום הדתי. האסלאם ובמיוחד השיעים יהיו פחות ופחות רצחניים ורק מחשבות חיוביות יעלו בראשם. כלומר, הרודנות הדתית מגבירה את הטרור כי בלי דיקטטורה דתית יש אפשרות לטפח ערכים הפוכים לדת, לשנות הרגלי חשיבה, להצליח פוליטית, ולטפח את ההשכלה והתרבות.

ביבליוגרפיה

ספרים

ברנרד, לואיס. החשישים, כת קיצונית באסלאם, ירושלים, הוצאת י"ל מאגנס, תש"ס – 2000.

סיון, עימנואל. קנאי האסלאם, תל-אביב, הוצאת עם עובד, 1986.

עגימי, פואד. האמאם הנעלם: מוסא אל צאדר והשיעה של לבנון, תל-אביב, עם עובד, 1988, ע"ע 13-15.

מאמרים וכתבי עת

אולמרט, יוסי. "השיעים בלבנון", סקירה חודשית, ירחון לקציני צה"ל, הוצאת מטכ"ל, קצין חינוך ראשי, 31 (12) דצמבר 1984, ע"ע 3-10.

ביילי, יצחק. "השיעים בלבנון – לאחר מלחמת שלי"ג", סקירה חודשית, ירחון לקציני צה"ל, 1985, ע"ע 12-20.

גבאי, שפי. "לא הורגים אמאם", מעריב, 25.3.1992, עמ' 16.

הבר, איתן. "השיעים – כל מה שרצית לדעת", ידיעות אחרונות, 22.2.1985, עמ' 1 ועמ' 27.

הורביץ, אורי. "שיעים נגד שיעים", על המשמר, 9.5.1988, ע"ע 6-8.

הורביץ, אורי. "השיעים – הקרב על העדה", על המשמר, 11.1.1989, עמ' 6.

ולטר, יוסי. "השד השיעי לא נורא כל כך", מעריב, 1.3.1985, עמ' 18.

ולטר, יוסי. "הטרור השיעי", מעריב, 28.6.1985, עמ' 15.

ליטבק, מאיר. "שלטון חכם הדת באיראן - חזון ומציאות", המזרח החדש, מב', תשס"א, ע"ע 167-184.

לצרוס-יפה, חוה. "הכיתות באסלאם", פרקים בתולדות הערבים והאסלאם, תל-אביב, הוצאת רשפים, 1968, ע"ע 180-188.

לצרוס-יפה, חוה. "השיעה בתורתו הפוליטית של חומייני – תיאולוגיה מוסלמית", המזרח החדש, ל', 1981, ע"ע 99-106.

מור, אורי. "התלות השיעית", על המשמר, 17.2.1985, עמ' 5.

מחנימי, עזי. "ועכשיו שיעים נגד שיעים", ידיעות אחרונות, 9.5.1988, עמ' 17.

מררי, אריאל. "שיעים מתאבדים – דחליל הפחדה", מעריב, 15.3.1985, עמ' 14.

פרי, סמדר. "העיקרון השיעי – לתקוף את כל העולם", ידיעות אחרונות, 17.6.1985, עמ' 13.

קולברג, איתן. "השיעה – סיעתו של עלי" זמנים 8, 1982, ע"ע 16-23.

רביב, חיים. "השראה לטרור", במחנה 50, 16.8.1989, ע"ע 16-18.

שיף, זאב. "יוקרה וטרור שיעי", הארץ, 20.6.1985, עמ' 7.

שמש, משה. "טרור שיעי: זוית אחרת", הארץ, 12.3.1985, עמ' 9.

שניצר, שמואל. "מפלגת אללה נגד המין האנושי", מעריב, 21.3.1986, עמ' 25.

ארכיון מדינת ישראל, חטיבה ארכיונית משרד החוץ, "לבנון - ענייני פנים", חץ/21, 19.12.1961, 3759.

ארכיון מדינת ישראל, חטיבה ארכיונית משרד החוץ, "לבנון - יחסים עם מדינות אחרות", חץ/22, 28.10.1960, 3759.

אתר אינטרנט

"לכסיקון ופרשנות לרצועת הביטחון", www.4mothers.org.il/articles/lex.htm, בדרום לבנון".